

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

SPISY SJS
3 / 2 0 0 0

ISBN 80-967574-9-0

Ivan Masár

Ako pomenúvame v slovenčine

Kapitolky z terminologickej teórie a praxe

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Vydala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV
Rediguje SLAVOMÍR ONDREJOVIČ.
Suplement 3

Recenzent
Prof. PhDr. JÁN HORECKÝ, DrSc.

Návrh obálky EVA KOVAČEVIČOVÁ-FUDALA
Technické spracovanie VLADIMÍR RADIK

Tlač OFPRINT

Náklad 700 ks

© Ivan Masár, SJS pri SAV 2000

ISBN 80-967574-9-0

Obsah

Úvodom

Pomenúvanie ako poznávanie a nevyhnutnosť 8

Čo je terminológia? 10

Čo je termín? 11

Vlastnosti termínu 13

 Motivovanosť 13

 Systémovosť 14

 Ustálenosť 16

 Jednoznačnosť a presnosť 17

 Derivatívnosť 19

 Krátkosť 20

 Preložiteľnosť 21

O klasifikácii pojmov (termínov) 21

O definícii (definovaní) termínu 23

Štruktúra termínov 26

 Jednoslovné termíny 28

 Neodvodené termíny 28

 Odvodené termíny 29

 Stručný prehľad prípon 30

 Názvy osôb 30

 Názvy vecí 30

 Názvy vlastností 31

Názvy deja	31
Prehľad predpôň	32
Predponovo-príponové tvorenie termínov	33
Bezpríponové tvorenie termínov	33
Tvorenie termínov skladaním. Zloženiny	34
Viacslovné termíny	35
Poznámky o sémantickom tvorení termínov	36
Prídavné mená v terminológii	38
Slovesá v terminológii	39
Dynamické procesy v terminológii	39
Tvorenie termínov skracovaním	41
Mnohovýznamovosť, rovnozvučnosť, rovnoznačnosť, protikladnosť, podradenosť	42
Neželateľné preberanie termínov	43
Poznámky o profesionalizmoch a slangových pomenovaniach	47
Terminologická kultúra a efektívnosť komunikácie	50
Desatoro terminológa	56
Literatúra	57
Register	58

Úvodom

Ako avizuje už aj názov tejto terminologickej príručky, ide o popularizačnú prácu, ktorá, nepochybujeme o tom ani na chvíľu, dobre poslúži ako základná pomôcka pre široký okruh používateľov. Určite ju na svoj osob využijú nielen členovia Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, ale napr. aj študenti filologických i nefilologických smerov našich univerzít, no i najrozmanitejší ďalší záujemcovia. Publikácia sa svojím zameraním hodí, ako čitateľ ľahko zistí, aj pre prekladateľov a tlmočníkov, veď napokon predložený text aj vznikol na tejto pôde. Na začiatku to bol populárny (v jednom i druhom význame) cyklus prednášok, ktoré odzneli na Budmericom zámku v rámci Prekladateľských dní.

Práca sa opiera o slovenskú terminológiu a o slovenskú terminologickú školu, ktorej uznávaným zakladateľom je profesor Ján Horecký a jedným z najvýznamnejších predstaviteľov je práve sám autor tejto príručky PhDr. Ivan Masár. O autorovi sa dá povedať, a aj sa hovorí, že svoj život venoval terminológii. Po redakčných skúsenostiach z predchádzajúceho pracovného zaradenia nastúpil do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, kde strávil vyše tridsať plodných rokov. Tu bolo jeho poslaním najmä ustáľovanie slovenskej terminológie. Bol vždy pri tom. Ako expert v najrozmanitejších odborných komisiách, ako výkonný redaktor Československého terminologického časopisu i Kultúry slova i ako autor dobre premyslených a prepracovaných terminologických štúdií. Svoje hlboké a rozsiahle skúsenosti zverejnil v *Príručke slovenskej terminológie* (1991), ale naďalej pracuje na týchto témach, prehľbuje ich a rozširuje oblasti svojho záujmu. Pohybuje sa v neuveriteľne rozsiahlych priestoroch a v odboroch, ktoré majú jeden od druhého aj dosť ďaleko. Veď si spomeňme len na jeho terminologické aktivity v oblasti astronómie i kolárstva, šachu, zoológie, reklamy i cirkevnej terminológii a pod.

Predkladaná príručka je koncipovaná tak, že z teórie sa podáva iba nevyhnutné minimum, a to spôsobom, ktorý by mohol byť prijateľný aj pre lingvisticky neškoleného používateľa. Teoretické postuláty sú doplnené príkladmi (termínmi) slúžiacimi ako podpora platnosti teórie, aj ako vzor na tvorenie iných potrebných termínov. Za spôsobom spracovania látky je nevyslovená, ale z textu dobre čitateľná dôvera v silu príkladu. Opornými piliermi sú teda ľahko pochopiteľná teória a vhodný príklad.

Želáme kapitolkám z terminologickej teórie a praxe *Ako pomenúvať v slovenčine* úspešnú cestu medzi čitateľov.

Bratislava 20. 10. 2000

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ
*predseda Slovenskej jazykovednej
spoločnosti pri SAV,
riaditeľ Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV*

Pomenúvanie ako poznávanie a nevyhnutnosť

Pomenúvanie je prastará úloha a nepretržitá povinnosť, pred ktorou človek stojí už od úsvitu kultúry a civilizácie. Na jej starobyllosť poukazuje kniha kníh. Píše sa v nej: „Keď Pán, Boh, utvoril z hlíny všetku poľnú zver a všetko nebeské vtáctvo, priviedol ho k Adamovi, aby videl, ako by ho nazval, lebo ako ho nazve, také bude jeho meno. A nazval Adam menom všetok dobytok, všetko nebeské vtáctvo a všetku poľnú zver“ (Genezis 2, 19 – 20). V čase vzniku tejto jedinečnej knihy sa sotva mohol doceniť význam veľkolepej úlohy zverenej človeku. Dnes však vieme, že nešlo a nejde iba o to, aby človek pomenoval niekoľko rastlín a zvierat, s ktorými nevyhnutne prichádza do kontaktu. Ide aj o to, aby pomocou pomenúvania poznával zákonitosti živej a neživej prírody a dospel k poznaniu vlastného postavenia, vlastnej biologicko-etickej identity vo vzťahu k ostatným stvoreniam. Žiada sa však zdôrazniť, že pomenovať môže iba to, čo pozná. Pomenovanie je zavŕšenie istej etapy poznávacieho procesu, ale pomenovaním sa proces poznávania nemusí zastaviť.

Aj súčasný človek denne stojí pred úlohou dať meno novému výrobku, lieku, pracovnému postupu, úkazu, skrátka všetkému, čo vstupuje do jeho života ako novum alebo ako objav dávno jestvujúceho, no dosiaľ neodkrytého, a teda nepoznaného ani nepomenovaného. Ako sa v našom prostredí plnila v minulosti a plní v prítomnosti táto úloha, ako sa k nej stavajú súčasníci?

Minulosť – dávnu, nedávnu aj bezprostrednú – charakterizuje zreteľné, ale nie jednostranné či apriórne úsilie využívať pomenovacie prostriedky a možnosti vlastného jazyka, teda slovenčiny. Svedčia o tom staré listiny a iné jazykové pamiatky ako prameň poznávania dejín nášho jazyka, a teda aj histórie pomenovania (Žilinská kniha, Kamaldulský slovník, Bernolákov slovník, urbárske listiny atď.). Historicky zakotvené cieľavedomé úsilie v súčasnosti vyústilo do vydávania terminologických slovníkov a do ustáľovania termínov v nespočetných odborných publikáciách.

Po zmene politických pomerov došlo v oblasti pomenovania k nečakanému a prekvapujúcemu obratu. Prejavuje sa to ústretovosťou voči preberaniu cudzích pomenovacích prostriedkov a poklesom záujmu pomenovať po slovensky. Stojí za tým priveľa úloh v pomenovaní. Úlohy súvisia s aproximáciou nášho práva právu krajín EÚ, s preberaním technických a iných noriem a ich prispôbovaním európskym alebo aj svetovým normám, súvisia s intenzívnymi kontaktmi inštitúcií aj jednotlivcov so zahraničím. Na tieto úlohy konkrétne inštitúcie ani jednotlivci nie sú vždy pripravení dostačujúcimi poznatkami o slovenskej terminológii ani vedomosťami o pomenovacích možnostiach slovenčiny. Zaiste tu treba počítať aj s fascináciou cudzím jazykom, angličtinou, a jeho dôrazným vstupom do nášho politického, ekonomického, kultúrneho aj jazykového teritória.

Dôrazný nástup angličtiny do života slovenského spoločenstva sa ukazuje na pomenovaní kultúrnych inštitúcií, športových klubov, súťaží ap., ktoré majú slúžiť tomuto spoločenstvu. Pomenovanie novozaloženej kultúrnej inštitúcie (divadla) v hlavnom meste Slovenska názvom *West*, slovenskej športovej súťaže názvom *West extraliga*, najstaršieho futbalového klubu mesta Bratislavy názvom *Slovan Harvard Bratislava*, pohárovej športovej súťaže názvom *Corgoň cup(!)* atď. atď. nie je len zreteľným signálom novej orientácie našej spoločnosti, ale aj ukazovateľom závislosti od rozličných (zahraničných) podporných fondov a sponzorov. Tie (tí)

(zahraničných) podporných fondov a sponzorov. Tie (tí) nič neposkytujú zadarmo a svoje požiadavky nastoľujú aj v oblasti pomenovania.

Osobitnou kapitolou je reklama a samo vysielanie rozhlasu a televízie. Je nepochopiteľné, keď sa v reklame adresovanej spoločnosti často ovládajúcej iba slovenský jazyk podsúvajú nielen jednotlivé anglické slová, ale celé frázy, keď sa veľký počet televíznych relácií pomenúva po anglicky atď.

Týmto smerom – totiž nedávať ničomu slovenské mená, ale netvorivo preberať všetko cudzie – sa po roku 1989 začala uberať aj slovenská terminológia. Veľa o tom prezrádzajú názvy spomínaných noriem, ktoré z jazykovej a terminologickej stránky kontroluje Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

Starostlivosť o slovenskú odbornú terminológiu treba oživiť stimulovaním pohotového samostatného myslenia o nových pojmoch, ktoré sa majú pomenovať, samostatným rozhodovaním podopretým jazykovou (terminologickou) tvorivosťou, teda nadviazaním na tradíciu. V druhej polovici nášho storočia vzniklo totiž zásluhou mnohých odborníkov záslužné terminologické dielo. Je našou povinnosťou udržiavať kontinuitu s týmto dielom, čo značí trpezlivo v ňom pokračovať.

Čo je terminológia?

Slovo (pomenovanie) *terminológia* sa chápe predovšetkým ako súbor odborných termínov používaných v rozličných oblastiach, teda vo vede, výrobe, umení atď. Preto sa bežne hovorí o matematickej, jazykovednej, zväračskej, pradiarskej, hudobnej, divadelnej terminológii. Ako synonymum slova *terminológia* sa používa termín *názvoslovie*, v niektorých odboroch (botanika, zoológia) aj termín *menoslovie* alebo jeho prevzaté synonymum *nomenklatúra*. Logickým dôsledkom toho je, že súbežne s tým sa ako odborné výrazové prostriedky vyskytujú slová *termín*, *názov*, *meno*, *nomen*.

O úplnej rovnoznačnosti (synonymii) pomenovaní *terminológia*, *názvoslovie*, *nomenklatúra*, *menoslovie* sa však nedá hovoriť, lebo jestvujú vedné aj iné odbory, kde je hranica medzi terminológiou

a názvoslovím veľmi zreteľná a v odbornej komunikácii sa aj zachováva. V zoológii pomenovania *zobák, krídlo, kostrč, perie, srst', krovky* reprezentujú časť zoologickej terminológie, kým pomenovania *medveď, vrabec, lastovička, chrúst* patria do zoologickej nomenklatúry, do menoslovia. Podobná dvojitosť (dichotómia) je aj vo viacerých ďalších odboroch: *gravitón, ionizácia, ionosféra, topocentrum, hviezda, planéta* sú prvky astronomickej terminológie, pomenovania *Jupiter, Saturn, Urán, Neptún* sú položky astronomického názvoslovia.

Do tejto zdanlivo komplikovanej situácie nemožno zasahovať nastoľovaním požiadavky zjednocovania (unifikácie) terminológie. Jednoducho treba rešpektovať fakt, že v istých odboroch sa používa iba pomenovanie *terminológia*, v iných sa ustálilo pomenovanie *názvoslovie* alebo *nomenklatúra*, že v ďalších odboroch sa uvedené pomenovania používajú ako synonymá a že jestvuje aj štvrtá skupina, kde je hranica medzi terminológiou a nomenklatúrou dostatočne ostrá.

Terminológiou sa však rozumie aj jazykovedná disciplína, náuka o vlastnostiach, tvorbe a používaní termínov. Presnejšia definícia vymedzuje terminológiu ako „jazykovednú disciplínu skúmajúcu súbory termínov, ich gramatickú organizáciu a zákony fungovania“ (Golovin – Kobrin, 1987, s. 7). Aj ďalšie definície predstavujú terminológiu ako jazykovednú disciplínu, ktorá má predovšetkým odpovedať na otázku, čo je termín; inými slovami podať definíciu objektu, ktorý skúma.

Treba podotknúť, že popri pomenovaní *terminológia* s významom „náuka, veda“ sa ako synonymum používa dvojslovné pomenovanie *teória terminológie*. Má to svoje opodstatnenie najmä v situácii, keď je v konkrétnom texte potrebné hovoriť aj o súbore termínov, aj o náuke o termíne.

Čo je termín?

Po odlíšení terminológie a teórie terminológie sa žiada odpovedať na otázku, čo je termín. Z povedaného vychodí, že termín je jednak prvok konkrétneho súboru odborných pomenovacích pro-

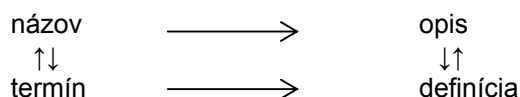
striedkov, jednak hlavný objekt teórie terminológie, ktorá sa tradične nazýva aj terminológia.

Obráťme teraz pozornosť na termín ako objekt teórie terminológie. U nás sa používa definícia, podľa ktorej termín (názov) je „prvok slovnéj zásoby pomenúvajúci pojem vymedzený definíciou a miestom v systéme pojmov konkrétneho vedného odboru, techniky, hospodárstva a ďalších činností“ (Masár, 1991, s. 29).

V tejto definícii si treba všimnúť dve veci: 1. nastolenie požiadavky definovanosti termínu, 2. zaradenosť termínu do istého systému.

Definovanosť termínu sa zdôrazňuje preto, že v praxi sa táto požiadavka vždy nespĺňa, čo neraz vedie k nedorozumeniu. O mieste v systéme pojmov – daktorí autori hovoria aj o systéme termínov – sa hovorí preto, že termín nie je hocakým prvkom slovnéj zásoby, ale prvkom so špecifickou funkciou v odbornom jazyku a s pevnou pozíciou v konkrétnej sústave pomenovaní.

V teórii terminológie sa rozlišuje medzi terminológiou a názvo-slovím (nomenklatúrou). Z tohto rozlišovania samovoľne vzniká otázka, aký rozdiel je medzi termínom a názvom. Teória terminológie dáva takúto odpoveď: „1. termín je osobitný prípad názvu (pomenovania), 2. definícia je osobitný prípad vymedzenia, 3. názov zvyčajne opisujeme, hoci by sme ho mohli definovať, 4. termín zvyčajne definujeme, hoci by sme ho mohli opísať“ (Nowicki, 1986, s. 39). Schematicky to možno zachytiť takto:

O termíne (názve) treba ešte poznamenať, že je jazykovým znakom. Niektoré definície termínu sú založené na znakovosti, t. j. na zdôraznení toho, že termín je jazykový znak, „jazyková jednotka obsahujúca označujúce a označované“ (Rondeau, 1981, s. 21). Na základe takejto definície sa však termín ako jazykový znak nijako neodlišuje od iných jazykových znakov. Iba na podklade jednej vlastnosti sotva možno vypracovať dostačujúco presnú a všeobecne prijímanú definíciu termínu.

Vlastnosti termínu

Ako sa už naznačilo, uvedená definícia termínu (porov. s. 12) ako objektu terminológie nie je jediná. Jestvujú aj ďalšie definície (ich rozbor pozri napr. v práci Masár, c. d., s. 19n.). Spoločnou črtou takmer všetkých definícií je, že termín predstavujú ako pomenovacie prostriedok určený na odbornú komunikáciu. Keďže sa prevažná časť komunikačných aktov uskutočňuje v spisovnom jazyku – v písomných odborných prácach sa ráta iba so spisovnou formou jazyka – treba za základnú vlastnosť termínu pokladať *spisovnosť*. V staršej slovenskej teórii spisovného jazyka sa spisovnosť charakterizovala pomocou týchto vlastností:

1. *ustálenosť* (bez ustálených jazykových prostriedkov nie je možné dorozumievanie);
2. *ústrojnosť* (termín má byť utvorený v súlade so slovotvornými a gramatickými pravidlami spisovného jazyka);
3. *funkčnosť* (bezporuchové, primerané a dlhodobé uspokojovanie dorozumievacích potrieb).

Spisovnosť je vlastnosť požadovaná zo všeobecného jazykovedného hľadiska. Teória terminológie však okrem spisovnosti postuluje aj osobitné „terminologické“ vlastnosti termínu. Ich výber, hierarchické usporiadanie a ďalšie parametre sú podmienené situáciou, v akej sa nachádza istý národný jazyk a jeho terminológia. Základné vlastnosti, ktoré termín má mať, sú: motivovanosť, systémovosť, ustálenosť, presnosť, derivatívnosť.

Motivovanosť

O väčšine termínov sa dá povedať, od akého základu a ako sú utvorené, preto je namieste požadovať takú vlastnosť, ktorá tento fakt odráža. Takáto vlastnosť sa nazýva *motivovanosť*. Sám názov prekonal istý vývin. V základnej terminologickej práci J. Horecký zaviedol dvojslovný názov *významová priezračnosť*, neskôr začal uprednostňovať názov *motivačná zreteľnosť*. Najnovšie sa s prihliadnutím na jednoslovné názvy ostatných vlastností termínu preferuje termín *motivovanosť*.

Motivovanosť je vlastnosť, ktorá zo synchronného pohľadu odkrýva motív a spôsob utvorenia termínu, čím uľahčuje jeho chápanie. Slovtvorná motivovanosť je jav čisto jazykový, podnet na ňu však „vychádza z mimojazykovej skutočnosti, konkrétne zo spoločenskej praxe etnického kolektívu, ktorý je nositeľom daného jazyka“ (Furdík, 1977, s. 6). Akýmsi lakmusovým papierikom zreteľnej motivovanosti je kladná odpoveď na otázku, či nositelia daného jazyka rozumejú konkrétnemu termínu bez ťažkostí. Napríklad každému názvu zo súboru *liečebný pobyt, študijný pobyt, trvalý pobyt, pracovný pobyt, zahraničný pobyt* rozumie bez ťažkostí každý používateľ slovenského jazyka. Umožňuje to zreteľná motivovanosť názov. Povedané však neplatí o názve *pobyt au pair*, ktorý používajú agentúry sprostredkujúce pobyty v zahraničí. Keďže osoba zaujímajúca sa o takýto pobyt má poskytovať opatrovateľské služby (starostlivosť o deti, starých ľudí ap.), núka sa ako motív pomenovania opatrovanie, opatrovatelstvo a na jeho základe zaviesť názov *opatrovateľský pobyt*. Názov *pobyt au pair* nemá z hľadiska nositeľa slovenského jazyka zreteľnú motiváciu, je vlastne nemotivovaný, kým názov *opatrovateľský pobyt* ju má, a preto je všeobecne zrozumiteľný.

V slovenskej teórii terminológie sa vlastnosť motivovanosti tradične postuluje ako základná vlastnosť termínu: „termín má byť motivovaný tak ako ostatné slová, ba ešte o stupeň viac“ (Horecký, 1956, s. 45), aby bolo jasné, čo sa pomenúva a ako sa pomenúva.

Aspoň zmienku treba venovať falošnej motivovanosti. Ide o prípady, keď forma termínu síce na určitú motivovanosť poukazuje, a predsa to neumožňuje pochopiť konkrétny termín správne. Ako príklad za všetky podobné možno uviesť chirurgický termín *tabakový steh*, v ktorom nie je jasný dôvod na použitie adjektíva *tabakový*. Steh pripomína vrečko na tabak, ktorého vrch je stiahnutý, resp. zložený do hviezdicového útvaru. Ide tu síce o motiváciu podobnosťou, ale samo adjektívum *tabakový* nevyjadruje túto podobnosť zrozumiteľne. Keby sa motivovanosť podobnosťou s tabakovým vrečkom mala uplatniť dôsledne, musela by sa zaviesť podoba *vrečkovotabakový* či *tabakovovrečkový steh*.

Systemovosť

Definícia hovorí o termíne ako o prostriedku patriacom do sústavy (systému) pomenúvacích prostriedkov konkrétneho odboru, teda nie ako o hocakom jazykovom prostriedku.

Systémovosť je vlastne stupeň začlenenosti konkrétneho termínu do sústavy termínov daného odboru a miera, v akej sa odráža ich vzájomné prepojenie. Pri aplikácii vlastnosti systémovosti v terminologickej praxi ide o úsilie zachytiť a slovotvornými prostriedkami vyjadriť vzťahy v logickom systéme pojmov danej terminológie. Ako vzorový príklad systémového usporiadania pomenúvacích prostriedkov možno uviesť názvoslovie anorganickej aj organickej chémie. V anorganickej chémii sa systémovosť pomenúvacích prostriedkov opiera o dômyselný súbor prípon *-ný*, *-natý*, *-itý*..., v organickej chémii navyše o využívanie čísel, symbolov vybraných z gréckej abecedy a interpunkčných znamienok: *1,4-naftaléndiol*, *5 β -cholestán*, *1,3,5-triazol* atď. Systémovosť je teda daná nielen miestom termínu v danej sústave, ale sa odráža aj na jeho jazykovej forme. To však neznamená, že tam, kde niet podobných slovotvorných alebo formových väzieb, absentuje aj systémovosť. Pravidelne sa opakujúce morfémy iba viditeľnejšie zvyrazňujú organizovanosť danej terminológie, ale nie sú jej jediným ukazovateľom. Termíny (názvy) každého odboru sú zviazané aj pojmovými, lexikálno-sémantickými a gramatickými väzbami. Vzájomná zviazanosť sa dá zobrazit' aj schematicky. Napr. v definícii anatómie ako medicínskej náuky (pozri Malá encyklopédia zdravia, Bratislava 1971, s. 22) nachádzame názvy *biologická náuka*, *stavba tela*, *orgánové systémy*, *sústava kostry*, *sústava svalov*, *tráviaca sústava* atď. Ich vzájomnú zviazanosť vidno zo schémy zachytávajúcej pojmové vzťahy:

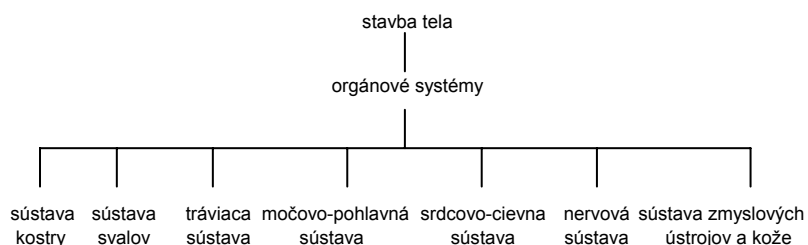

Schéma ukazuje, že v istých prípadoch sa slovotvorné vzťahy nekryjú s pojmovými vzťahmi. Napr. medzi termínmi *orgánové systémy*, *sústava kostry*, *tráviaca sústava* nejedná sa o derivačnú závislosť, ale o vzťahy pojmové. Z logicko-sémantických vzťahov možno v súbore, resp. na schéme zistiť vymedzovacie vzťahy (reprezentujú ich názvy *orgánové systémy*, *dýchacia sústava* a i.) a pravdaže syntaktické vzťahy reprezentované názvami so zhodným alebo nezhodným prívlastkom (*tráviaca sústava*, *sústava kostry*), ako aj ich kombináciou (*sústava zmyslových ústrojov a kože*). Treba ešte pripomenúť, že významným organizujúcim či usúvzťažňujúcim činiteľom je tu slovo *sústava*. Toto všetko oprávňuje prisúdiť anatomickému názvosloviu ako celku aj jednotlivým komponentom vlastnosť systémovosti.

Systémovosť terminológie stojí na všetkých spomínaných črtách a vzťahoch, no prvoradé sú pojmové vzťahy. Terminológia ktoréhokoľvek odboru je však systémová najmä preto, „že je systémové prostredie, jednotlivé jeho prvky a stránky, ktoré terminológia odzrkadľuje a ktorým slúži“ (Golovin – Kobrin, c. d., s. 78). V niektorých terminológiách je „systémové prostredie“ bezprostredným odrazom prirodzeného stavu vecí (napr. v anatomickom názvosloví), vyžaduje sa len presný opis tohto stavu, v iných terminológiách vzniká tvorivou prácou človeka (napr. tvorba organických zlúčenín, ich klasifikácia a pomenovanie).

Ustálenosť

Potreba tejto vlastnosti termínu sa odôvodňuje celkom pragmaticky: bez ustálených termínov by nebolo možné dorozumievanie, vznikali by mnohé nejasnosti, v nejednom prípade aj materiálne a finančné škody. Je nemysliteľné, aby sa istý pojem v rozličných odboroch alebo aj záujmových skupinách pomenúval rozličnými termínmi. Ak sa napríklad má pomenovať miera zotrvačného a gravitačného pôsobenia hmotného objektu, nemôže ju inak pomenovať fyzik, inak astronóm a inak povedzme prepravca hmotných objektov, ktorí toto pomenovanie potrebujú. Pre všetkých je výhodný jeden termín – termín *hmotnosť* –, nie aj *váha*, *gravitácia*, *tiaž*, *hmota* či *tárccha*.

Ustálenosť je naozaj veľmi dôležitá vlastnosť termínu, preto sa v niektorých teóriách terminológie kladie na prvé miesto. Neslobodno ju však zamieňať s nemennosťou termínov a terminológie. Terminológia je súčasťou slovnej zásoby každého jazyka a tam je vždy istý pohyb, preskupovanie alebo obmieňanie prvkov, preferencia jedných pred druhými atď. Hoci sa terminológia pokladá za najstabilnejšiu vrstvu slovnej zásoby, spomínaný pohyb niekedy zasiahne aj ustálené (používané, vžitú) termíny a zásah znamená ich zmenu. Ukážeme to na niekoľkých prípadoch.

Na základe spisovnosti a motivovanosti sa za spolupráce odborníkov a jazykovedcov nahradili mnohé nespisovné a motivačne nezreteľné termíny: v oblasti techniky termín *závitovka* nahradil používaný, ale motivačne nejasný termín *šnek*, v anatomickom názvosloví názvy *nárt*, *kotník* boli nahradené názvami *priehlavok*, *členok*, v právnej terminológii termíny *vierolomnosť*, *hnuteľnosť* vyradili z oficiálneho používania termíny *prorada*, *movitosť* atď.

Podnetom na nahradenie používaných termínov sú v uvedených prípadoch jazykové dôvody, inokedy to môže byť zmena názoru na pomenúvaný objekt, nová klasifikácia pojmov, zavedenie nových metód práce, prístrojov atď. Napr. v zoologickom názvosloví dochádza k zmenám názvov preto, že sa presadzuje tendencia pomenúvať substantívom, a nie iným slovným druhom (porov. *mnohoštetinavce* namiesto *hustoštetinaté*). Zmena názvu je tu podopretá aj vecne: živočíchy patriace do príslušnej systematickej jednotky nemajú vždy husté štetiny, ale vždy ich majú mnoho.

Každá z uvedených možností – klasifikácia, nové metódy atď. – sa nemusí automaticky premietnuť aj do terminológie. Ako modelový príklad poslúži termín *atóm*, z gréckeho *atomos* „nedeliteľný“. Hoci fyzika dávno dokázala jeho deliteľnosť (poukazujú na ňu termíny *štiepenie atómu*, *štiepny materiál*, *štiepnosť*), termín *atóm* si ponechala aj ďalej. Z jazykového hľadiska ide o deetymologizáciu pomenovania.

Vlastnosť ustálenosti je úzko spojená s rovnomerným vývinom terminológie a stálosťou vedeckých názorov. V období prevratných zmien, ako je matematizácia vied alebo vznik nových vedných disciplín, býva spravidla aj terminológia alebo aspoň jej časť neustálená a okrem toho sa vyskytuje značná terminologická variabilita.

Jednoznačnosť a presnosť

Aj v pomenúvacej praxi, aj v odbornom styku sa proti konkrétnemu termínu neraz namieta, že sa dá chápať rozlične, t. j. že nie je jednoznačný a dostatočne presný. Prax sa tejto vlastnosti niekedy domáha bez poznania daností jazyka a jeho pomenúvacích možností. Pre terminológiu by bolo ideálne, keby každý jednotlivý termín plnil svoju funkciu len v jednom odbore a pomenúval iba jeden pojem. Ideálny stav by sa dal dosiahnuť za predpokladu, keby každý termín bol samostatnou pomenúvacou jednotkou a každá jeho morféma (časť) by mala absolútny a nemenný význam, čiže za cenu komunikačne neúnosného množstva termínov. To je, pravdaže, nereálne. No v rámci jedného odboru a príťahých odborov sa jednoznačnosť a presnosť dá dosiahnuť, ak sa zachová zásada jeden pojem – jeden termín.

Možno dokázať, že v podstate neprekáža, ak sa to isté slovo používa ako termín v rozličných odboroch alebo oblastiach života. Dá sa to doložiť mnohými príkladmi, tu na ilustráciu uvedieme slovo *komora*. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (3. vyd., 1997, s. 248) sa o ňom zaznamenáva toto: 1. miestnosť v dome na odkladanie potravín ap., 2. rozsiahly banský priestor, 3. uzavretý priestor technických zariadení, 4. dutina niektorých orgánov, 5. časť zákonodarného orgánu v niektorých štátoch, 6. zastupiteľská organizácia spoločenských zložiek, 7. (hist.) pokladnica.

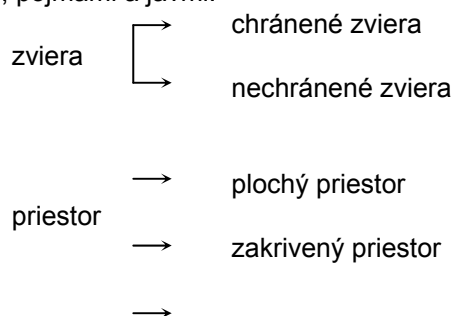
Ako vidieť, vzťah termín – pomenúvaný objekt býva rozličný: iný denotát je za termínom *komora* v baníctve, iný v anatómii, iný v právnej oblasti atď. To však nijako neznižuje hodnotu termínov, ich jednoznačnosť a presnosť. Ide totiž o termíny z odľahlých odborov, pričom v každom odbore hrá dôležitú úlohu motivovanosť pomenúvania.

Jednoznačnosť a presnosť termínu nesúvisí len s jeho jazykovou formou, súvisí aj s jeho definovanosťou, s tým, ako presne sa termín vymedzí. Na základe premyslenej klasifikácie pojmov sa pomerne jednoducho utvorí presný a jednoznačný termín, ak sa neredukuje počet prvkov (slov), ktoré ho tvoria. Lenže práve úsilie presnejšie vyjadriť opisovanú vlastnosť termínu vedie k tvorbe nepraktických mnohoslovných termínov. Predchádza sa tomu výberom len nevyhnutných a dostačujúcich znakov, ktoré majú kon-

krátky termín konštituovať. O ich výbere rozhoduje odborník príslušného odboru. On musí rozhodnúť, či v termíne *motor na plynové palivo* možno znak, ktorý charakterizuje palivo, preniesť na motor a zaviesť termín *plynový motor*, t. j. rozhodnúť, či aj kratší termín obsahuje nevyhnutné a dostačujúce znaky. Iný príklad: v termíne *transformátor na striedavý prúd* prívlastok *na striedavý prúd* nie je potrebný, lebo znak obsiahnutý v prívlastku obsahuje aj súbor znakov konštituuujúcich termín *transformátor* (transformátor je zariadenie, ktoré sa používa len na premenu napätia alebo intenzity striedavého prúdu). Jednoznačné, presné, ale v praxi pre mnohoslovnosť nepoužívané termíny a naopak krátke (máloslovné), ale nepresné termíny ukazujú na to, že sa pri ich tvorbe nevyužili možnosti, ktoré poskytuje jazyk, jeho syntaktické a slovtvorné postupy.

Derivatívnosť

Termín má mať takú jazykovú štruktúru, ktorá umožňuje tvoriť od neho potrebné odborné vyjadrovacie prostriedky. Derivatívnosť je vlastne schopnosť byť odvodzovacím základom. Príklad: fyzikálny termín *reflexia* má vlastnosť derivatívnosti, pretože sa od neho dá vytvoriť substantívum *reflexívnosť* a adjektívum *reflexívny*, naproti tomu *zrkadlenie* ako domáci ekvivalent termínu *reflexia* je derivačne sterilný, čiže vlastnosť derivatívnosti mu chýba. Poukazom na možnosť tvorby od termínu adjektívum sa chce upozorniť, že v terminológii sú adjektíva potrebné pre ich schopnosť podávať kvalitatívnu charakteristiku a vyjadrovať rodovo-druhové vzťahy medzi predmetmi, pojmami a javmi:

pásmo vodné pásmo
 horské pásmo
 stepné pásmo

Potreba adjektív nabáda zavádzať také termíny, od ktorých sa adjektíva tvoria ľahko. Za príkladovou dvojicou *reflexia – zrkadlenie* stojí nielen neuzavretý rad podobných dvojíc, napr. *kolaudácia – kolaudovanie, kumulácia – kumulovanie, selekcia – selektovanie* atď., ale aj značný počet viacslovných termínov, ktoré sa práve pre potrebu adjektíva nahradili jednoslovnými synonymami: v metrológii sa takáto substitúcia uskutočnila v prípadoch typu *doba kmitu periodického deja – perióda* (adj. *periódový* i *periodický*), v športovej terminológii v termínoch typu *zápasník vo voľnom štýle – voľnoštyliar* (adj. *voľnoštyliarsky*), v rybárskej terminológii v prípadoch reprezentovaných dvojicou *nasadiť ryby – zarybniť* (tu potrebu adjektíva uspokojuje trpné prídavné meno *zarybnený*: *zarybnená priehrada, rieka, zarybnené jazero*).

Z povedaného vychodí, že jednoslovné termíny lepšie vyhovujú vlastnosti derivatívnosti ako viacslovné termíny, pričom jednoslovné neodvodené termíny jej vyhovujú v najväčšej miere. Táto prednosť neodvodených slov (termínov) sa využíva prakticky vo všetkých terminológiách. Názorné príklady poskytuje botanická nomenklatúra, kde sa názvy rastlín s rovnakým miestom v systéme, s blízkymi, no netotožnými vlastnosťami tvoria od rovnakého neodvodeného základu rozličnými príponami: *šachor – šachorec, šachorček, šachorinka, šachorník*. Prirodzene, že sa uplatňuje aj tvorenie predponami (*pamajorán, pagaštan*), ako aj predponovo-príponové tvorenie (*podkôrnik, poskočka, podkopáčik*).

Postulovať vlastnosť derivatívnosti je užitočné preto, lebo derivatívnosť pomáha utvárať názvy zreteľne motivované, systémové, ako aj v praxi žiadané krátke názvy.

Krátkosť

V terminológiách jednotlivých odborov majú prevahu viacslovné termíny, hoci skúsenosť ukazuje, že nie sú praktické. So zreteľom

na to sa postuluje ako vlastnosť dobre utvoreného termínu jeho krátkosť, čo však môže kolidovať s jednoznačnosťou a presnosťou. Práve preto nie je vhodné dožadovať sa jej v takej miere ako motivovanosti či systémovosti. Alebo inak: krátke termíny sa nemajú zavádzať na úkor presnosti a jednoznačnosti. Nebolo by správne skracovať astronomický termín *interstelárna (medzi-hviezdna) čiara* na *čiara*, keď vieme, že v astronómii jestvuje aj termín *intersystémová čiara*. Adjektívum *interstelárna (medzi-hviezdna)* je motivačný príznak. Krátkosť sa dosahuje napr. nahradením viacslovných termínov jednoslovnými termínmi: *tenzorová veličina* – *tenzor*, *vektorová veličina* – *vektor*.

Preložiteľnosť

V súvislosti s touto vlastnosťou je vhodné odvolať sa na mienku H. Seleyho, svetoznámeho vedca, objaviteľa stresu. Napísal, že pri zavádzaní nových termínov je užitočné pridfžať sa osvedčených jazykových pravidiel, nepoužívať vlastné mená ani ľubovoľné kombinácie hlások a uprednostňovať termíny, ktoré sa dajú ľahko preložiť, vlastne kalkovať (porov. nem. *Selbstbedienung* – *samoobsluha*, angl. *computer*, *memory* – *počítač*, *pamäť*). Tejto požiadavke najviac vyhovujú termíny utvorené na báze grécko-latinských slov (porov. *Saxifraga* – *lomikameň*, *Flagellata* – *bičikovce*). Preložiteľnosť je vlastnosť uľahčujúca odbornú komunikáciu a garantujúca jej bezporuchovosť.

So zreteľom na značný počet vlastností, ktoré termín má mať, v konkrétnej terminologickej práci sa musia hľadať súvislosti medzi jednotlivými vlastnosťami. Prvoradé hľadisko spisovnosti sa má zladovať najmä s hľadiskom motivovanosti, systémovosti a jednoznačnosti.

O klasifikácii pojmov (termínov)

Klasifikácia je základná metóda vedeckej práce. Jej cieľom je odкрыť v súbore objektov jestvujúce skupiny či triedy a zistiť ich

najvýraznejšiu črtu, napr. *krídla* pre lietajúci hmyz, *stavec* pre stavovce, *tvar* pre ohybné slovné druhy, *zdroj energie* pre rozličné motory atď. Klasifikácia predpokladá rozlišovanie menších celkov charakteristických pre skupinu alebo triedu, klasifikáciou sa zisťujú vzťahy medzi pojmami. Tu je namieste poznamenať, že pojem je objekt z oblasti myslenia, termín je objekt z oblasti jazyka. Pojem si uvedomujeme skrze existenciu termínu. (Porov. v definícii termínu formuláciu *termín je pomenovanie pojmu...*)

Spomedzi vzťahov medzi pojmami je pre klasifikáciu najdôležitejší vzťah *rod – druh*. V dvojprvkovej anatomickom názve *tvárová žila* predstavuje *žila* v rovine pomenovania rodový pojem, *tvár* (presnejšie adjektívum *tvárová*) je druhový pojem, druhový znak konkrétnej žily. Podobne je to v názvoch *žľčniková žila*, *pazuchová žila* atď.: *žila* je rodový pojem, *žľčník*, *pazucha*, resp. adjektívum *žľčniková*, *pazuchová* je signál druhového pojmu. Z príkladov je zrejmé, že vzťahy medzi určujúcim prvkom (*tvárová*, *žľčniková*, *pazuchová*) a určovaným prvkom (*žila*) majú vo všeobecnosti logický charakter. Individuálnosť tohto vzťahu sa vždy týka konkrétneho termínu a konkrétnej terminológie.

Vzťah *rod – druh* sa v terminológii pokladá za najdôležitejší, no nie je jediný. Pri klasifikácii treba odkrývať aj ďalšie vzťahy, napr.:

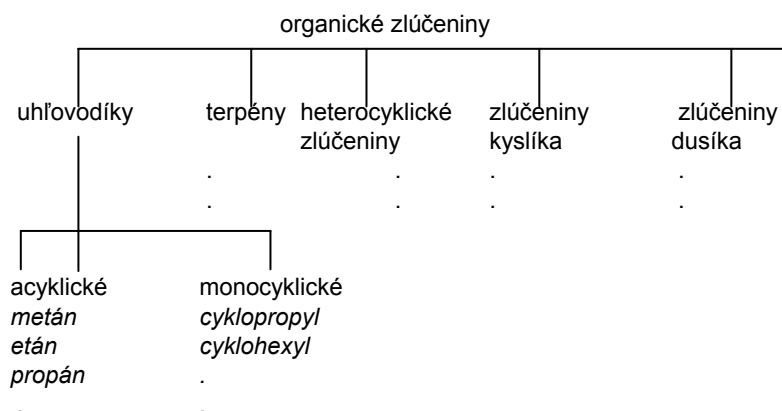
a) pri predmetoch celok – časť (*súprava ihiel*), časť – celok (*rám vozňa*), vec – závislosť alebo spojitosť (*pneumatické kladivo*), predmet – proces (*produkt žiarenia*);

b) pri procesoch proces – predmet procesu (*frézovanie obrobku*), proces – predmet vykonávajúci proces (*zdvih valcov*), proces – zisťovanie vlastnosti vzniknutej počas procesu (*testovanie zrážavosti*);

c) pri vlastnostiach vlastnosť – predmet (*hustota cementu*), vlastnosť – proces, ktorý ju spôsobuje (*nerovnomernosť snímania*);

d) pri veľkosti veľkosť – predmet, ktorého sa veľkosť týka (*hrúbka muriva*), veľkosť – proces (*rýchlosť tavby*) atď. atď.

Pri klasifikácii je užitočnou pomôckou klasifikačné schéma, lebo pomáha určiť miesto jednotlivého pojmu v sústave pojmov. Odborník v chémii vie, že bázou organických látok, ktorých je neprehľadné množstvo, je kyslík, dusík atď., preto môže zostaviť napr. takúto klasifikačnú schému:

V tomto prípade ide o tzv. stromovú schému, no podľa potreby schéma môže mať aj zložitejšiu podobu. Zložitosť vyplýva z východiska klasifikácie (principium divisionis), najmä z toho, že sa určia viaceré klasifikačné východiská.

Základný systém pojmov sa môže získať excerpovaním autoritatívnej odbornej literatúry, no výhodné je zostavovať ho z inojazyčných systematicky usporiadaných súpisov, ako je latinské anatomické názvoslovie, materiály, ktoré poskytuje národným chemickým komitétom Medzinárodná únia pre čistú a aplikovanú chémiu (IUPAC). Podobné dokumenty majú medzinárodnú platnosť a smerujú k jednotnej klasifikácii aj vtedy, keď neovplyvňujú štruktúru národných termínov.

O definícii (definovaní) termínu

Cieľom terminologickej práce býva zvyčajne vydanie terminologického slovníka. Jeho príprava má tri fázy:

- a) klasifikácia pojmov,

- b) utvorenie termínov,
- c) formulácia definícií termínov.

Fáza b) a c) spolu tesne súvisia a na ich úspešnú realizáciu je potrebné zostaviť logické spektrum pojmu. Rozumie sa ním neuzavretý počet výpovedí (predikácií), z ktorých každá prináša o pojme novú informáciu (príklady pozri na s. 44). Z logického spektra pojmu sa vyberajú podstatné a významné znaky pojmu ako východisko pomenúvania aj definovania.

Znaky pojmov sú inherentné a adherentné.

Farba, veľkosť, vzhľad, zloženie a ďalšie vlastnosti pomenúvaného objektu sú inherentné znaky a majú ich také termíny a názvy, ako *havran čierny*, *ľalia žltá*, *obrovská galaxia*, *zakrivený priestor*, *vlnitý terén*, *síran draselný* atď. Inherentné znaky súvisia s vonkajšími vlastnosťami pomenúvaného objektu.

S vnútornými vlastnosťami sú späté adherentné znaky. Pomocou nich sa vyjadruje 1. účel (činnosť, funkcia, použiteľnosť...), ako ukazujú termíny *spaľovňa*, *pradiareň*, *výživová látka* atď., 2. pôvod (spôsob výroby, domovská krajina, vynálezca alebo výrobca...), ako je to v termínoch *pálená tehla*, *predklíčené semeno*, *čínska kapusta*, *Magellanove mraky*, *Strömgrenov polomer*.

Až keď sa o pojme zhromaždia ilustračne uvedené podklady, možno pristúpiť k tvorbe termínu a vypracovaniu definície. Ako vidieť, vychádza sa od pojmu a smeruje k pomenovaniu.

Definícia má „slovne vyjadriť znaky, ktorými je vymedziteľný príslušný pojem, ako aj jeho miesto v sústave pojmov“ (Zásady..., 1964, s. 136). Definícia umožňuje identifikáciu pojmu a termínu. Pri formulovaní definície treba mať na pamäti, že

1. termín je definovanou časťou definície (termín = definiendum);
2. definovaný pojem nemôže byť súčasťou definiens, aby nevznikla definícia v kruhu;
3. za termínom nasleduje stručný definujúci výraz (definiens), ktorý sa bežne nazýva definícia;
4. spona, t. j. slovesá *je*, *sú*, *predstavuje*, *obsahuje*, *zahŕňa sa* v terminologickom slovníku vynecháva.

Na otázku, čo je definícia, dáva odpoveď nasledujúca rovnica ako svojská definícia definície:

definícia = definiendum + definiens

Termín (definiendum) sa pokladá za čosi n e z n á m e, ale jazykové prostriedky, ktorými ho vysvetľujeme (definiens), sa pokladajú za z n á m e. Na tom sa zakladá požiadavka, že definiens má operovať len so známymi pojmami alebo s pojmami objasnenými v danom systéme.

Najčastejšia aj najefektívnejšia je k l a s i c k á definícia. Opiera sa o rodovo-druhové vzťahy (o nich pozri s. 22), t. j. vychádza sa z nadradeného pojmu a k nemu sa priradujú špecifické príznaky. (To je princíp per genus proximum et differentiam specificam.)

Formálna správnosť definície sa fakultatívne overuje dosadzovacím testom. Zakladá sa na tom, že definiens sa má dať dosadiť do súvislého textu namiesto definiendum tak, že sa nenaruší ani skladba textu, ani jeho význam. Príklad:

Slnko

ústredné teleso slnečnej sústavy

Slovo *teleso* je najbližší rodový pojem (rod) a nezhodný prívlastok *slnečnej sústavy* je špecifický príznak (druh). Na skúšku správnosti definície dosadzovacím testom uvedieme tento text: *Ide tu o časť medzihviezdneho priestoru, v ktorom ešte prevláda gravitačné pôsobenie Slnka nad gravitačným pôsobením okolitých hviezd.* Namiesto slova *Slnko* sa môže doň dosadiť uvedená definícia (s prihliadnutím na tvar *Slnka*) a štruktúra textu ani jeho význam sa nezmení.

Iné príklady klasickej definície z optickej, astronomickej a jazykovednej terminológie:

šošovka

sklo, kremeň alebo iná priehľadná látka ohraničená dvoma guľovými plochami či guľovou plochou alebo rovinou

apogeum

bod na dráhe telesa pohybujúceho sa okolo Zeme, ktorý je od nej v najväčšej vzdialenosti

sloveso

slovo pomenávajúce dynamické vlastnosti javov: *skákať, počúvať, radovať sa*

osobné sloveso

sloveso majúce kategóriu osoby alebo čísla

Okrem klasickej definície jestvujú aj ďalšie spôsoby vymedzenia termínu. Môže sa použiť príklad, známejšie synonymum ap., ale to platí pre súvislý odborný text. V terminologickom slovníku (no nielen v ňom) sa najviac osvedčila klasická definícia.

Poznamenajme ešte, že definícia termínu je potrebná, aj keď sú známe významy jednotlivých prvkov termínu. Napr. v astronomickom termíne *červený obor* poznáme význam obidvoch slov, a predsa sa musela vypracovať jeho definícia *hviezda neskorého spektrálneho typu veľkých lineárnych rozmerov*. Bolo by totiž chybné pripustiť, že ide o červenú bytosť veľkých rozmerov.

Za definíciu termínu nemožno pokladať konštatovanie, že niečo je názvom niečoho (*strelivo – súhrnný názov nábojov*) alebo že je neželateľným názvom niečoho (*uhl'ohydrátové krmivá – neželateľný termín pre sacharidové krmivá*). V prvom prípade treba *strelivo* definovať ako *náboje do strelných zbraní*, v druhom prípade termín nedefinovať, ale označiť kvalifikátorom *nespráv., nevhod., t. j. nesprávny, nevhodný termín*.

Štruktúra termínov

Podľa počtu prvkov, z ktorých sa termíny skladajú, vydeľujeme dve základné skupiny:

1. jednoslovné termíny,
2. viacslovné termíny.

Obidve skupiny majú svoje typy a podtypy. Všetky typy jednoslovných termínov môžu vstupovať do viacslovných termínov ako ich štruktúrne prvky. Jednoslovné aj viacslovné termíny majú v zásade dvojčlennú pomenúvaciu štruktúru:

pomenovací základ + pomenovací príznak
(onomaziologická báza) (onomaziologický príznak)

Dvojčlenná štruktúra je zreteľná v jednoslovných aj viacslovných termínoch. Schematicky ju možno zobrazit' napr. takto:

príznač	základ	príznač
<i>vel(-it')</i>	<i>-teľ</i>	–
<i>zodpovedný</i>	<i>veliteľ</i>	–
–	<i>veliteľ</i>	<i>tanku</i>

Ak si pomenovací základ označíme písmenom Z a pomenovací príznak písmenom P, štruktúra termínu *priestorová snímka* sa môže schematicky zachytiť takto:

Konkrétna pomenovacia potreba vyžaduje termíny so zložitejšou štruktúrou. Zložitejšiu štruktúru majú termíny

a) s viacnásobným zhodným prívlastkom (*základná spektrálna čiara, Braggov krištáľový spektrometer, protiletadlový raketový oddiel*),

b) s rozvíjajúcim genitívnym prívlastkom (*ozubenie kľukového hriadeľa, príruha kovového nosníka, vyparovanie čiernej diery*),

c) s viacerými bezpredložkovými alebo inými nezhodnými prívlastkami (*štandard stielky kopyta, štart na jednej lyži, spôsobilosť urobiť závet*),

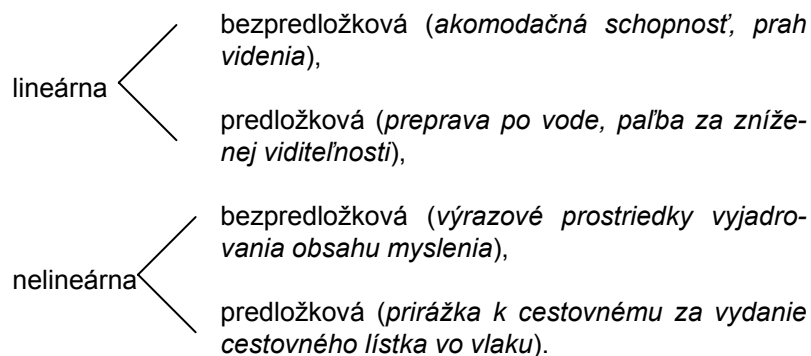
d) s kombináciou zhodných a nezhodných prívlastkov (*zúrišské relatívne číslo slnečných škvŕn, lopatkové elektrické tunelové rýpadlo na kolesovom podvozku*).

V jednoslovných termínoch utvorených príponami a vo viacslovných termínoch so zhodným prívlastkom sa príznaky umiestňujú pred základ, teda vľavo (porov. *veli-teľ* – príznak *veliť*) je

pred základ, teda vľavo (porov. *veli-teľ* – príznak *veliť* je pred základom *-teľ*; *priestorová snímka* – príznak *priestorová* je pred základom *snímka*). Vo viacslovných termínoch s nezhodným prívlastkom sa príznak umiestňuje za základ, teda vpravo (porov. *regulátor napätia* – príznak *napätia* je za základom *regulátor*).

Pri termínoch so zhodným prívlastkom je rozvetvenejšia ľavá strana, pri termínoch s nezhodným prívlastkom pravá strana základu. Pomenúvacia štruktúra slovenských termínov stojí na tomto princípe.

S prihliadnutím na gramatickú závislosť jednotlivých prvkov viacslovných termínov sa ich štruktúra javí ako

Jednoslovné termíny

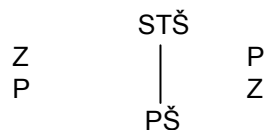
Predchádzajúci výklad o štruktúre termínov je a nasledujúci výklad bude názorným potvrdením postulátu, že v množine objektov, ktoré sa majú klasifikovať, treba odkrývať skupiny, triedy, podskupiny ap. (pozri s. 21n.). V akomkoľvek súbore termínov tvoria samostatnú skupinu jednoslovné termíny. Tie sa ďalej delia na neodvodené a odvodené a potom ešte na ďalšie podskupiny.

Neodvodené termíny

Neodvodené termíny sú napr. *voda, nôž, ruka, päta, dub, hora* atď. Z jednej strany sú to slová z bežnej, dokonca základnej slovnnej zásoby, z druhej strany pomenúvacie prostriedky z odbornej oblasti, kde sa používajú preto, lebo sú s istými pojmami späté oddávna. Povedzme slová *noha, ruka* sú bežné slová, ale pre anatóma sú to aj odborné názvy končatín, *voda* je bežné slovo, no pre chemika je to tekutina so stabilným pomerom vodíka a kyslíka a s chemickým vzorcom H_2O . Výraznú skupinu jednoslovných termínov tvoria termíny vzniknuté a p e l a t i v i z á c i o u (zovšeobecnením) vlastných mien. Hojne sa vyskytujú v terminológii fyziky: *newton* (podľa I. Newtona), *ohm* (podľa G. S. Ohma), *joule* (podľa J. Joula).

Odvodené termíny

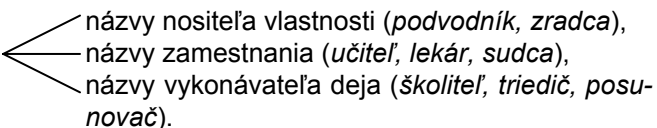
Odvodené termíny sú termíny, v ktorých sa dá vydeliť slovo tvorný základ, predpona a prípona. Jednoslovné termíny môžu byť utvorené buď predponami, buď príponami, buď príponami a predponami súčasne. Pri odvodzovaní sa vychádza zo základového slova, od neho sa príponou alebo predponou, alebo súčasne tvorí o d v o d e n i n a (derivát). Základové slovo je pomenovací príznak, prípona je pomenovací základ (pozri schému na s. 26). Tu treba upozorniť, že prvky pomenovacej štruktúry termínu a prvky slovo tvornej (jazykovej) štruktúry nie sú totožné, čo sa môže schematicky zachytiť takto:

STŠ – slovo tvorná štruktúra, PŠ – pomenovacia štruktúra, P – príznak, Z – základ

Slovenčina má veľa predpôn a prípon jednak domáceho pôvodu, jednak prevzatých z iných jazykov, čo umožňuje adekvátne pomenovať objektívnu realitu, teda osoby, predmety, deje, vzťahy... Prípony a predpony sú j e d n o t l i v é prostriedky na pomenú-

vanie. Pri pomenúvaní však treba brať do úvahy aj všeobecné prostriedky, t. j. logické kategórie, ako je substančnosť, procesualnosť, zväčšenosť, zmenšenosť atď. Kategória substančnosti je najdôležitejšia, čo súvisí s tým, že najväčšiu pomenovaciu silu majú substantíva a zároveň v rozličných terminológiách aj najväčší výskyt. Táto kategória zahŕňa názvy osôb, vecí, vlastností atď., pričom klasifikáciou sa odkrývajú ďalšie skupiny a podskupiny, napr.:

názvy osôb

- názvy nositeľa vlastnosti (*podvodník, zradca*),
- názvy zamestnania (*učiteľ, lekár, sudca*),
- názvy vykonávateľa deja (*školiť, triedič, posunovač*).

Stručný prehľad prípon

Zo značného počtu prípon používaných v rozličných terminológiách uvedieme iba najfrekvencovanejšie prípony. Podrobnosti o nich a ich širší výber alebo presný súpis prinášajú lexikologické a terminologické príručky.

Názvy osôb

Na tvorenie názvov osôb jestvujú v slovenčine tieto základné domáce a prevzaté prípony:

- teľ** (*doručovateľ, zlepšovateľ*),
- č** (*volič, triedič*),
- ník/-ník** (*tlmočník, požiarnik*),
- ca** (*sprievodca, správca*),
- ár/ -ar/ -iar** (*prípravár, mliekar, guliar*),
- *
- ista** (*klavirista, humanista*),
- átor** (*moderátor, koordinátor*),
- ér** (*montér, masér*),
- ant** (*projektant, frekventant*),
- ent** (*referent, dirigent*).

Názvy vecí

Aj názvy vecí sú ako skupina vnútorne diferencované. Patria medzi ne názvy strojov a zariadení, výrobkov a materiálu, nástrojov, pracovísk ap. Najčastejšie prípony sú:

- č (*vyorávač, zhrnovač*),
- ačka (*skúšačka, miešačka*),
- ok (*nátlačok, odpilok*),
- ina (*záclonovina, stavebnina*),
- dlo (*čerpadlo, kružidlo*),
- áreň/ -areň/ -iareň (*skrutkáreň, dozrievareň, kačičiareň*),
- ňa (*predajňa, výhrevňa*),
- ovňa (*briketovňa, strojovňa*).

Názvy vlastností

Azda v každej terminológii sú potrebné, a preto aj hojne zastúpené názvy vlastností. Tvoria sa príponami

- osť (*prilnavosť, prchavosť, zbiehavosť, praskavosť, trhavosť*),
- ota (*čistota, mokrota, tučnota*).

O prípone -osť je vhodné poznamenať, že sa ňou netvorí iba názvy vlastností, ale aj názvy s kvantitatívnym významom, napr. *poruchovosť* (počet porúch), *zásluhovosť* (miera sledovania zásluh), *tukovosť* (množstvo tuku v niečom). To je nové (novšie) funkčné zaťaženie tejto prípony.

Časté je tvorenie podstatných mien od adjektívnych základov ich presunom do kategórie substantív, t. j. substantivizáciou, napr. *poistné, cestovné, stojné, nájomné, výpalné*. Mnohé takto utvorené slová majú platnosť odborných termínov.

*

Medzi prípony hojne používané na tvorenie odborných termínov patrí prípona -stvo/-ctvo. Tvoria sa ňou napríklad

- názvy zamestnania a odborov činnosti (*betonárstvo, rámoňačstvo, učiteľstvo, zberateľstvo*),
- názvy vlastností, hodností, funkcií, inštitúcií, hnutí (*dobráctvo, veliteľstvo, ministerstvo, štúrovstvo*),
- názvy stavov (*vlastníctvo, šialenstvo*).

Názvy deja

Do výberu jednoslovných termínov zaraďujeme napokon názvy deja. Tie spadajú do kategórie procesualnosti. Na tvorenie názvov deja sa v slovenčine používajú domáce aj prevzaté prípony:

-ie (*zhodnocovanie, tmelenie, plnenie, logaritmovanie*),

-ba (*liečba, plavba, platba, podsejba*),

-ka (*skrývka, zväžka, vyvárka*),

*

-izácia (*matematizácia, paletizácia, privatizácia*),

-cia/ -ácia (*difrakcia, resekcia, diferenciácia*),

-encia (*konkurencia*),

-zia (*disperzia, invázia*),

-áž (*betonáž, senáž*).

Jednoslovné názvy deja sa tvoria aj bez prípon (zber, výsev, ohrev).

Aj zo stručného prehľadu možno vybadať, že jednotlivé prípony sú funkčne zaťažené rozlične. Ukazuje sa, že napr. prípona *-č* sa používa na tvorenie názvov osôb i vecí (porov. dvojice *triedič – triedič*), prípona *-ie* na tvorenie názvov deja aj názvov vecí vzniknutých ako výsledok deja (porov. *zlátenie a zlátenie*). V praxi vznikajú v podobných prípadoch zbytočné pochybnosti. Aj v terminológii treba rátať s viacvýznamovosťou (polysémiou), rovnoznačnosťou (homonymiou) ap. Dvojice *triedič – triedič, zlátenie – zlátenie* sú príkladom kategoriálnej polysémie, t. j. prípadov, keď sa do obsahu pojmu zahrnujú príznaky z dvoch logických kategórií, v danom prípade ide o kategóriu osoby a veci, resp. deja a výsledku deja.

Pre prácu v terminologických komisiách alebo širšie pre terminologickú prax vôbec môže byť užitočná informácia o slovo-tvorných typoch. Spomenieme aspoň dva vysokoproduktívne typy:

1. slovesný základ + prípona (*poisťovať – poisťovateľ, strážiť – strážca, strieľať/streliť – strelec, posunovať – posunovač, tlmočiť – tlmočník, stabilizovať – stabilizátor*),

2. substantívum + prípona (*flauta – flautista, karate – karatista, futbal – futbalista*).

Prehľad predpôn

V porovnaní s príponami je počet predpôn o čosi menší. V niektorých terminológiách sa však tvorenie predponami využíva veľmi intenzívne, ako ukazuje anatomické, botanické, telovýchovné, odevnícke názvoslovie a iné názvoslovía. Predpony sa pridávajú k odvodzovaciemu základu mechanicky, preto sa tvorenie slov (termínov) predponami pokladá za jednoduchšie. Predponami sa tvoria názvy osôb, vecí, pravdaže nie bezvýhradne. K dispozícii sú tieto domáce prípony:

nad- (*nadčlovek, nadpráporčík; nadoblička*),
pod- (*podpredseda, podporučík; podlôžko, podhrudie*),
pred- (*predplatiteľ, predskokan; predkožka, predplodina*),
proti- (*protihráč, protikandidát; protilátka, protizávit*),
spolu- (*spoluhráč, spoludodávateľ, spolutvorca*).

V názvoch vecí sa ešte uplatňujú predpony *pol-/ polo-* (*pologuľa, polpriamka*) a *medzi-* (*medzipriestor*). Zriedkavejší je výskyt predpôn *pra-, pa-, veľ-* (*pravčela, pakomár, veľmajster*).

Z terminologického hľadiska sú významné odvodeniny utvorené záporovou časticou *ne-*, predponou *bez-* a prevzatými cudzojazyčnými prostriedkami:

ne- (*neplnič, neplodnosť, nepripravenosť, nekoordinovanosť, nesúlad, nesúhlas*),

bez- (*bezženstvo, bezbolestnosť*),

*

i-/ in- (*ilegalita, intolerancia*),

a-/ an- (*asociálnosť, analfabetizmus*),

de-/dez- (*deregulácia, dezintegrácia*),

non- (*nonkonformizmus*).

Prevzatá častica *non-* v niektorých terminológiách neslúži len na vyjadrenie záporného významu, ale aj na vyjadrenie neprítomnosti toho, čo pomenúva odvodzovací základ (*non-disjunkcia, non-Hodginov syndróm*).

Predponovo-príponové tvorenie termínov

Niektoré ilustračné príklady v prehľade predpôn sú zároveň príkladom na tvorenie termínov príponou aj predponou súčasne (po-

rov. *pred-plati-teľ, spolu-tvor-ca*). Tento spôsob sa uplatňuje prakticky v každej skupine názvov. Takto sú utvorené názvy osôb (*predskokan, námorník*), názvy miesta (*rozvodie, predstojisko*), názvy vlastností (*nezávislosť*), názvy deja (*medzipristátie*) atď.

Bezpríponové tvorenie termínov

Tento spôsob reprezentujú predovšetkým termíny utvorené zo slovík, tzv. deverbátiva: *prelet* (od *preletieť*), *priesak* (od *presiaknuť*), *(p)oprava* (od *(p)opraviť*). V názvoch typu *oprava* koncové *-a* nie je slovtvorná prípona, ako odvodzovací prvok tu funguje paradigma *žena*. Niektoré prevzaté termíny – najmä názvy osôb – sú utvorené redukciou odvodzovacieho základu zakončeného na *-a, -ia: matematika – matematik, chirurgia – chirurg*.

Tvorenie termínov skladaním. Zloženiny

Skladanie sa aj v slovenčine pokladá za jeden zo základných slovtvorných postupov. Už sa proti nemu nenamieta, že sa udomácnilo pod tlakom iných jazykov, najmä nemčiny, alebo napodobňovaním zloženín grécko-latinského pôvodu. Skladaním vznikajú zložené slová (termíny) nazývané aj zloženiny alebo kompozitá.

V slovenčine sú najfrekvencovanejšie zloženiny utvorené tak, že sa základové slová spoja hláskou (morfémou) *-o-*: *rýchlopaľba, vodoliečba*. Zriedkavejšie sú zrazeniny, v ktorých sa zachováva väzba (rekcia) a ktoré sa preto nazývajú *rekčné zloženiny* alebo zrazeniny: *mrazuvzdornosť* (porov. slovesnú väzbu *vzdorovať niečomu*).

Výrazná je skupina termínov, v ktorých je ako jedno základové slovo vydeliteľné sloveso, presnejšie morféma vzniknutá zo slovík *merať, viesť, variť, písať* a ďalších: *-mer (tlakomer), -vod (plynovod), -var (liehovar), -pis (horopis)*. Sem vlastne možno zaradiť aj botanické a zoologické názvy typu *kostihoj, lykožrút*.

Keď si všimneme zloženiny z hľadiska uplatnenia slovtvorných typov, zistíme tieto základné typy:

substantívum + substantívum: *azbestocement, oceľobetón*,
 adjektívum + substantívum: *čiernozem, modrotlač, dutohlávka*,
 číslovka + substantívum: *trojuholník, dvojplošník, štvorhlas*,
 neurčitá číslovka + substantívum: *mnohohlas, viacbojár*,
 zámeno + substantívum: *samozápal, samoohrev; všeliek, vše-
 žravosť; svojpomoc, svojbytnosť*.

Samostatnú skupinu tvoria zložené termíny (kompozitá) z prevzatých slov. Vydeľujú sa v nej tieto základné podskupiny, v ktorých

a) prvá časť môžu byť prvky *aero-* (*aerodynamika*), *auto-* (*autobiografia, autopilot*), *baro-* (*barograf*), *bio-* (*biografia, biológia*), *cyklo-* (*cyklograf*), *hyper-* (*hyperfunkcia*), *eko-* (*ekosféra, ekosystém*), *foto-* (*fotoefekt*), *rádio-* (*rádioastronómia*), *semi-* (*semisterilita*), *tele-* (*telekomunikácia*), *ultra-* (*ultramikrób*), *video-* (*videosignál*), *info-* (*infotéka*) a ďalšie;

b) druhá časť môžu byť prvky *-fil* (*frankofil*), *-filia* (*hydrofilia*), *-gram* (*kardiogram*), *-lógia* (*metrológia*), *-plast* (*oleoplast*), *-skop* (*teleskop*), *-téka* (*filmotéka*) a i.

Pravdaže, takýchto prvkov je oveľa viac a používajú sa aj v iných jazykoch. V odbornej literatúre sa uvádza, že francúzština má 130 prvkov stojacich na prvom a 190 na druhom mieste zloženiny.

V zloženinách *ampérsekunda, pascalsekunda* sa nachodia názvy meracích jednotiek, podobne aj v názvoch *nanofarad, gigahertz, dekalúmen, kilobyte, newtonmetersekunda*. Odlišujeme dva typy týchto viacprvkových zloženín: *n á s o b n é* (*pascalsekunda*, t. j. pascal krát sekunda, pascal za sekundu) a „*r á d o v é*“ (*centimeter, nanofarad*). Trojprvková zloženina *newtonmetersekunda* sa definuje ako rotačný impulz udelený dajakému telesu, na ktoré pôsobí 1 newton krát m počas 1 sekundy.

Medzi zloženiny patria aj termíny typu *gamaglobulín, betatrón*, ktorých prvá časť (grécke písmeno γ , β) pôvodne mala funkciu čísla (v gréčtine sa písmenami označovali aj číselné hodnoty – podľa poradia v abecede, teda $\gamma = 3$), no v súčasnosti sa už takto nevnúma.

Zloženiny, v ktorých sa spája domáce a prevzaté (cudzie) slovo, sú *hybridné*, napr. *mikrováhy, ekopotravina, fotočlánok*. V súčasnosti sa akceptujú ako plnohodnotné jazykové prostriedky

a prakticky bez obmedzenia sa používajú v rozličných terminológiách.

Viacslovné termíny

Termíny sa tvoria aj spájaním neodvodených, odvodených a zložených slov do väčších celkov. Takýmto spájaním podľa skladbových (syntaktických) postupov zaužívaných v konkrétnom jazyku vznikajú viacslovné termíny. Ich zastúpenie v terminológiách je veľmi vysoké (až 77 %). Základné typy viacslovných termínov sú:

a) zhodný prívlastok + substantívum: *neutrónové jadro, hviezdne poludnie, hviezdny vietor*; vo väčšine termínov sa zhodný prívlastok dáva pred určované podstatné meno – v slovenskej terminológii sú však výnimkou z tohto pravidla chemické, botanické, zoologické a telovýchovné termíny (*kyselina dusičná, ibiš lekársky, sova hôrna, stoj spätný*);

b) substantívum + substantívum (t. j. s nezhodným prívlastkom): *dráha letu, fáza návratu, fáza vzplanutia*.

V prvom prípade sa príznak *P* pridáva z ľavej strany a na túto stranu sa pridávajú aj ďalšie príznaky (*osnovná niť – hrubá osnovná niť – krátka hrubá osnovná niť*) – to je ľavostranná linearizácia. V druhom prípade ide o pravostrannú linearizáciu (porov. *zákon asimilácie samohlások*).

Okrem týchto „čistých“ typov jestvujú ich rozličné kombinácie (napr. *protest generálneho prokurátora, ozubený prsteň regulačnej objímky*), ako aj viacslovné termíny s iným lexikálnym obsadením než len s adjektívom a substantívom, resp. substantívom a substantívom. Vyskytujú sa v právnej terminológii (*trestne stíhať, konať protiprávne* – tu je obsadenie sloveso a príslovka; jestvujú však aj termíny *trestné stíhanie, protiprávne konanie*), v matematickej terminológii (*vpísať kružnicu* – sloveso a substantívum), v telovýchovnom názvosloví (*podpor kľáčmo* – substantívum a príslovka) atď.

Poznámky o sémantickom tvorení termínov

Už sa konštatovalo, že na pomenúvanie sa používajú aj slová bežnej slovnej zásoby (pozri s. 28). Známe sú dva spôsoby využitia tejto lexiky na terminologické ciele:

1. zužovanie alebo rozširovanie významu s tým, že základný význam sa nemení;
2. obrazné prenášanie významu.

Príkladom na prvý spôsob sú slová *voda*, *železo*, *prach*, *bochník*, *kôra* a i. Slovom *prach* sa bežne rozumejú jemné čiastočky tuhých látok, ale pre pôdoznanca je prach odborný termín s významom „častice jemnozeme s veľkosťou zrn od 0,01 až po 0,05 mm“. Podobne sa možno vyjadriť aj o ostatných slovách.

Druhý spôsob súvisí s prenášaním významu na báze nepriamych obrazných pomenovaní, t. j. t r ó p o v. Prenos sa uskutočňuje na základe zhody inherentných znakov (pozri s. 24), ako je farba, tvar, veľkosť – v takom prípade sa uplatňuje m e t a f o r a. Ak ide o zhodu súvisiacu napríklad so vzťahom medzi vynálezcom a vynálezom, uplatňuje sa m e t o n y m i a. Ak sa časť pomenovala celkom (pars pro toto) alebo celok časťou (totum pro parte), máme do činenia s o s y n e k d o c h o u.

Príklady na m e t a f o r i c k é termíny. – Uplatnenie názvov častí ľudského tela v rozličných terminológiách: *hrdlo potrubia*, *rebro ohrievača*, *päta podpery*; metaforické sú aj názvy *kobylka*, *klúčik*, *gombík*, *duša* v názvosloví husíeľ. Takéto názvy sú motivované podobnosťou. Metaforicky sa prenášajú aj termíny z jedného odboru do druhého: botanický termín *strom* sa použil v teórii grafov, kde sa definuje ako „súvislý graf, ktorý nemá kružnicu“, termín *neuralgický bod* sa používa v medicínskej terminológii, ale metaforicky aj v terminológii ekonómie vo význame „slabé miesto ekonomického systému“.

Príklady na m e t o n y m i c k é termíny. – Časté sú prípady, keď sa dejové podstatné meno použije na pomenovanie pojmu súvisiaceho s dejom: *výkon* nie je len vykonávanie činnosti, ale aj objem práce za časovú jednotku; *prietok* je pohyb vody, ale aj množstvo pretečenej vody (porov. správy o vodných stavoch). Ako krajný prípad metonymie sa kvalifikuje použitie vlastného mena na pomenovanie veci, deja, abstraktného pojmu ap.: *Watt* – *watt*, *Manchester* – *menčester*, *Rittberger* – *ritberger*.

Príklady na synekdochické termíny. – a) princíp pars pro toto, teda prenesenie názvu časti na celok: dopravný termín *brvnová vozovka* vyjadruje, že istý druh vozovky (*vozovka* je rodový pojem) má ako podklad brvná (*brvno* je druhový pojem). Význam termínu však nespočíva na mechanickom sčítaní *brvno + vozovka*, ale na tom, že konkrétna vozovka predstavuje druh vozovky, ktorej funkčne dôležitou časťou sú brvná. Iné termíny tohto druhu sú napr. *kolesové vozidlo, korčekové rýpadlo, žeriavový tank*.

b) princíp totum pro parte, t. j. prenesenie názvu celku na časť: *turbínový motor* (*turbína* je celok, *motor* je jej časť), podobne *piesťový čap, lodné zdvíhadlo*.

Využívanie trópov sa niekedy pomenúva termínom analogická nominácia. Tento termín sa opiera o fakt, že pri sémantickom tvorení termínov sa vychádza z hotového termínu, ktorý sa na základe podobnosti – analógie – uplatní v inej situácii ako hotový termín.

Prídavné mená v terminológii

Prídavné mená (adjektíva) sa v terminológii prevažne uplatňujú ako prívlastky či príznaky. Spravidla stoja spolu s určeným substantívom, s ktorým utvárajú terminologickú jednotku. Vlastnú pomenovacu schopnosť majú len substantivizované adjektíva alebo adjektivizované prídavné mená, napr. v matematike *premenná, náhodná*, v športe *hádzaná*, v doprave *cestovné, stojné*. V terminológii sa uplatňujú adjektíva vyjadrujúce vzťah (to sú *v z ť a h o v é* prídavné mená) a adjektíva vyjadrujúce akosť, kvalitu (to sú *a k o s ť n é, k v a l i t a t í v n e* prídavné mená).

Vzťahové prídavné mená sa tvoria príponami:

-ný: *drevený, vlnený, sklený,*

-ový: *kruhový, zákrutový, meandrový,*

-ský/ -cký: *mestský, einsteinovský, plavecký.*

Samostatnú skupinu tvoria prídavné mená utvorené od názvov živočíchov príponou *-í, -ia, -ie*: *sobí, sobia, sobie, slepačí, slepačia, slepačie*.

Pri konkurenčných dvojiciach adjektív s príponou *-ný, -ový* treba v terminologickej práci pamätať na možnosť rozličného významu. Iný význam má odborný termín *únavová skúška* (= skúška

únavy, únavnosti materiálu) a iný význam spojenie *únavná skúška* (= skúška, ktorá unavuje, unavila).

Akostné (kvalitatívne) prídavné mená sú jednak *n e o d v o d e - n é*, t. j. *p r i m á r n e* (*veľký, malý, plný, holý*), jednak *o d v o d e n é* príponami. Sú to najmä tieto prípony:

- atý** (variant **-natý, -ovatý**): *zúbkatý, štetinatý, žilkovatý,*
- itý**: *drevitý, zrnitý,*
- ovitý**: *kašovitý, hrudkovitý,*
- teľný**: *merateľný, spriadateľný, skladovateľný,*
- avý/ -ivý**: *bodavý, vodivý,*
- astý/ -istý**: *horkastý, zelenkastý, zlatistý.*

Pre terminológiu sú dôležité prídavné mená utvorené príponou *-ací, -iaci* (*spriadací, skladovací, sušiaci*) a adjektivizované prídavné mená (*balíčkováný, zvrásnený, vákuovaný*).

Pri adjektívnych príponách sa nielen v bežnej praxi, ale aj v oblasti terminológie vyskytuje a toleruje konkurencia prípon, ako sa ukazuje z termínov *srdcovitý list, srdcový obal*, kde sa obidve adjektíva použili na vyjadrenie podobnosti.

Slovesá v terminológii

Slovesá sa v terminológii používajú relatívne málo. V skúmanom súbore termínov sa zistilo vyše 90 % substantív a iba 7 % sloviess. V niektorých terminológiách však majú slovesá významné postavenie (v právnej terminológii, v terminológii riadenia).

Slovesá sa tvoria príponami *-ovať, -iť* od substantív alebo adjektív: *dierovať* (od *diera*), *pilierovať* (*pilier*), *vápnit* (*vápno*), *bielit* (od *biely*).

V niektorých terminológiách sa hojne používa na tvorenie sloviess predpona, napr. v odevníckom názvosloví jestvuje sloveso *stehovať* (od *steh*), ale aj slovesá *pristehovať, odstehovať, nastehovať*.

Slovesá sa na terminologické ciele používajú aj preto, že zhusnene vyjadrujú to, čo by sa muselo vyjadriť viacerými slovami: *oihliť* (dať na dačo ihly), *zarybnit* (nasadiť ryby). Podobne *odkôrniť* (zbaviť kôry), *odhmyziť* (zbaviť hmyzu).

Všetky spomínané slovesá majú vysokú terminologickú hodnotu, lebo ani v kontexte, ani izolované nespôsobujú informačný šum.

Dynamické procesy v terminológii

Definícia termínu nepriamo umožňuje hľadiť na termín ako na statický, nemenný objekt alebo položku terminologického slovníka, kde sa zaraďuje po predchádzajúcej terminologickej práci, teda po klasifikácii pojmov a po úvahe o vhodnosti formy a štruktúry. Lenže aj odborné termíny sú prvkami slovnej zásoby jazyka a o nej je známe, že reaguje na všetky zmeny v živote spoločnosti. Inými slovami aj v oblasti terminológie je istý pohyb podobne ako v iných jazykových rovinách.

Zdrojom pohybu je *i n t e r n a c i o n a l i z á c i a* terminológie. Okrem preberania nových termínov s grécko-latinským základom (*ekosystém, barycentrum, fonotéka, deferent*) sa internacionalizácia terminológie prejavuje v preberaní anglických termínov (*lízing, líder, surfer, rafter, triler*). Tieto prevzatia spravidla nezostávajú pasívnou inventárnou položkou v našej slovnej zásobe, ale postupne sa integrujúcou súčasťou ovplyvňujúcou systém slovnej zásoby. Názorne to ukazuje adaptácia anglického slova *leasing* do slovenčiny v podobe *lízing* a utvorenie adjektíva *lízingový*, ako aj slovesa *lízovať* (v reklame *lízovať auto* – kúpiť auto na základe lízingu).

Internationalizácia odbornej slovnej zásoby latentne obsahuje aj protichodnú tendenciu – tvorenie termínov z domácich zdrojov. Niekedy to prebieha súbežne so zavádzaním prevzatých termínov s grécko-latinským základom často sprostredkovaných cez angličtinu, ako ukazujú dvojice termínov v rastlinnej embryológii *integument* – *vajíčkový obal*, *oosféra* – *vajcová bunka*. Tento typ dynamiky v terminológii je dosť zreteľnou črtou súčasného budovania národnej terminológie, ale podobné príklady sa vyskytovali aj v minulosti. Svedčia o tom remeselnícke terminológie, kde sa pri prevzatí názvu veci zoskupujú domáce názvy jej súčastí. Aspoň jeden príklad z kolárskej terminológie: jednoduchý ručne poháňaný stroj na opracúvanie kolesových hláv sa volá *traksponk* (niekde aj

točovka alebo *tokáreň*), ale jeho súčasti majú domáce (slovenské) názvy *stĺp*, *remenica*, *osová dlapka*.

Internacionalizácia terminológie sa prejavuje aj preberaním motivácie cudzieho pomenovania, nie iba preberaním hotových pomenovaní z iných jazykov. Príkladom sú počítačové termíny typu *spiace údaje*, jednoslovné termíny *klúč*, *pamäť*, *reťazenie*, ktoré sú síce kalkom anglických termínov *key*, *memory*, *chaining*, no preukazne sú preložené na základe zreteľnej motivovanosti v odovzdávajúcom jazyku.

Dynamika je ďalej v tom, že jestvujúce slovotvorné prostriedky sa obsadzujú do nových pomenovacích úloh. Opätovne tu pripomíname príponu *-osť* s jej tradičnou funkciou tvoriť názvy vlastností (*drobivosť*, *hrčovitosť*, *pórovitosť*) a s novou funkciou v termínoch typu *rozvodovosť*, kde sa používa na vyjadrenie kvantity (*rozvodovosť* = počet prípadov rozvodu). Iné príklady: príponou *-ár/-iar* ako charakteristickým prostriedkom na tvorenie názvov osôb sa v zoológickom názvosloví tvoria mená živočíchov podľa miesta výskytu (*viničiar*, *malinár*), podľa potravy, ktorou sa živočích živí (*kožiar*, *múčiar*, *semenár*) atď.

Dynamizujúcim činiteľom je zdrobňovanie (*piliarka* – *piliaročka*), prechýľovanie (*kvetár* – *kvetárka*), antropomorfizácia (*smoliar*, *bežec*, *potápnik* – názvy živočíchov).

Napokon dynamiku odbornej lexiky predstavujú všeobecné jazykové procesy, ako je

terminologizácia (porov. bežné slová *zvuk*, *lúč* a fyzikálne termíny *zvuk*, *lúč*),

determinologizácia (chemický termín *katalyzátor* „látka urýchľujúca chemickú reakciu“ sa používa na pomenovanie prostriedkov a spôsobov urýchľujúcich spoločenské procesy),

demotivácia (lexikálny význam slova *spisovateľ* už nie je súvzťažný s významom motivujúceho slova *spisovať*),

univerbizácia (napr. v baníckej terminológii *dobývanie klnom* – *klinovanie*, *jalová hornina* – *jalovina*).

Tvorenie termínov skracovaním

Skracovanie je dosť okrajový spôsob tvorenia termínov. Skracovaním viacslovných alebo aj jednoslovných termínov vznikajú jednak skratky, jednak skratkové termíny.

Skratky sa dajú tvoriť neobmedzene, prakticky od každého viacslovného alebo aj jednoslovného a zloženého termínu: *ultra-krátke vlny – UKV*, *elektrokardiogram – EKG*, *röntgen – rtg*. To sú hláskové skratky. Druhý typ sú slabičné skratky. Napr. zo slov *textil*, *silon* vzniklo skratkové slovo (termín) *tesil*, z prvých hlások názvu mesta *New York* a prvej slabiky názvu *London* sa utvoril názov látky *nylon* (porov. aj naše nápodobou utvorené slovo *chem-lon*).

Viaceré skratky a skratkové slová sa používajú aj ako internacionálne termíny: *GMS* (z anglického *Geostacionary Meteorological Satelite*), *laser* (z angl. *light of amplifier with stimulated emision*).

Uvedené spôsoby tvorenia termínov sa nazývajú *abreviácia* (z lat. *abbreviare* = skratiť) a ich výsledkom sú *abreviatúry* alebo *akronymy* (z gréckeho akron „začiatok, čelo“).

Istým druhom skracovania je aj *univerbizácia* (*cestovná kancelária – cestovka*, *výpadová cesta – výpadovka*). Slová *cestovka*, *výpadovka* majú zreteľný štylistický príznak (hovorovosť).

Mnohovýznamovosť, rovnozvučnosť, rovnoznačnosť, protikladnosť, podradenosť

Mnohovýznamovosť (polysémia) je vlastnosť slova alebo termínu založená na tom, že jeden jazykový prostriedok viaže na seba viac významov. Slovo *sedlo* znamená: 1. časť konského postroja, na ktorej sa sedí, 2. časť strojov alebo ich súčiastok, na ktorej (ktorých) sú položené, 3. samostatný diel košele, blúzky ap. vsadený vo výške pliec, 4. preliačina v pohorí. Slovo *sedlo* je teda mnohovýznamové. **Mnohovýznamové** (polysémické) sú aj mnohé ďalšie slová, napr. *koreň*, *hlava*, *miera* atď. Časté sú prípady tzv. **kategoriálnej polysémie**: termínom *operátor* možno pomenovať osobu aj vec, termín *vinutie* patrí do kategórie názvov deja aj výsledkov deja alebo procesu ap.

Rovnozvučnosť (homonymia) je vlastnosť slova alebo termínu opretá o zvukovú zhodu dvoch alebo viacerých jazykových prostriedkov majúcich rôzny význam, pričom sa význam alebo významy pôvodne viacvýznamových slov úplne od seba vzdialia: *kožovka* (odroda jablák) – *kožovka* (zmes vody, piesku a vápna nastriekaná na stenu); *sadzba* (poplatok) – *sadzba* (vysádzaný text). V oblasti terminológie je dosť rozšírená medzi odbornými homonymiami: odborný termín *asimilácia* sa vyskytuje v jazykovede, botanike, chémii, politológii ap., podobne *morfológia*, *izomorfizmus* a i.

Rovnoznanosť (synonymia) je vlastnosť slova založená na tom, že slová s odlišnou hláskovou skladbou (rozdielnym zvukovým zložením) majú rovnaký alebo veľmi blízky význam: *tlakomer* – *barometer*, *trojuholník* – *triangel*, *zbíjacie kladivo* – *zbíjačka*, *povolenie brzdy* – *odbrzdenie*.

Protikladnosť (antonymia) je vzťah medzi dvoma lexikálnymi jednotkami, ktoré tvoria významový opak: *klad* – *zápor*, *svetlo* – *tma*, *analýza* – *syntéza*. V terminológii sú najviac zastúpené antonymá (slová s protikladným významom) so záporovými časticami: *plavec* – *neplavec*, *alkoholik* – *nealkoholik*, *integrácia* – *dezintegrácia*.

Podradenosť (hyponymia) je vlastnosť slova alebo termínu založená na schopnosti priradiť sa k nadradenému termínu. Vo vzťahu podradenosti sú takéto reťazce termínov: *zvíra* – *pes*, *šteňa*, *rastlina* – *ruža*, *kvetok*, *prvok* – *sodík* atď. Vzhľadom na to, že každý člen z uvedených reťazcov je použiteľný v tom istom kontexte, pokladajú sa členy takýchto reťazcov za kontextové synonymá.

Neželateľné preberanie termínov

Potreba utvoriť termín sa neviaže iba na zostavenie terminologického slovníka alebo čiastkového súpisu termínov. Vyskytuje sa pri prekladaní odborného textu, medzinárodne záväzných noriem, reklamných a publicistických textov, v kontakte rôznych zahraničných inštitúcií, ako sú banky, výskumné ústavy, výrobné podniky s paralelnými slovenskými inštitúciami. Ich vedúci pracovníci často

stoja pred úlohou zrozumiteľne sprostredkovať obsah cudzojazyčného textu vlastným pracovníkom, dakedy aj širšej verejnosti, napríklad banky svojim klientom. Žiaľ, vžila sa tu prax, že anglické termíny sa jednoducho neprekladajú, ale mechanicky preberajú, hoci to sťažuje dorozumievanie. Pravda, istú úlohu zohráva fakt, že v prekladových slovníkoch sa potrebný termín vždy nenájde. V takom prípade sa majú uplatniť poznatky o terminológii a vlastná tvorivosť založená na informovanosti o pomenovacích prostriedkoch preberajúceho (cieľového) jazyka.

Teoretickou výzbrojou sú všeobecne poznatky o termíne a jeho vlastnostiach, tvorivosť predpokladá poznanie funkcie jazykových prostriedkov a schopnosť nositeľa jazyka použiť ich na riešenie danej pomenovacej úlohy. Zjednodušene: riešiteľ pomenovacej úlohy má vedieť, aké prípony má slovenčina napr. na tvorenie názvov osôb, vecí, miesta atď. (alebo sa má o tom informovať v jazykových príručkách), aký slovotvorný typ sa môže v konkrétnom prípade uplatniť, a napokon má vedieť zaobchádzať s takým významným pomocníkom terminológa, ako je pojem a termín *logické spektrum pojmu*. (Jeho definícia je na s. 22 – 24.)

Ako príklad na neželateľné preberanie cudzích termínov a zároveň ako návod na postup v analogických prípadoch uvidíme terminologický rozbor istého reklamného textu. Ide v ňom o propagovanie a pestovanie telesnej kultúry pomocou technických prostriedkov a bez fyzickej námahy. V reklame sú všetky prostriedky pomenované po anglicky: *sandbag table*, *leg table*, *sit up table*, *waist*, *tummy*, *hip table*, *stretch table*, *vibrator table*. Reklamný textár nenašiel (možno ani nehľadal) jediný slovenský názov, hoci text adresoval slovenskému adresátovi.

Anglické slovo *table* (= stôl) signalizuje, že tu máme do činenia s názvom vecí, presnejšie s názvom nástroja. Slovenčina má dostatok prostriedkov na tvorenie takýchto názvov (pozri ich krátky výber na s. 30 – 31).

Pri hľadaní slovenského ekvivalentu anglického názvu nemožno obísť to, že v každom anglickom názve sa ako pomenovací základ používa slovo *table* a že slovnodruhovo rozmanité prívlastky sú umiestnené pred základom. Slovo *table* možno sice preložiť ako *stôl*, no nie je to jediné ani vhodné riešenie napriek tomu, že v slovenskej terminológii sa slovo *stôl* používa aj vo význame „zaria-

denie podobné stolu“ (*operačný stôl, biliardový stôl*). V danom prípade predmet, ktorý sa má pomenovať po slovensky, vôbec nie je podobný stolu. Osoba nachádzajúca sa na obrázku predmetu je raz v sedacej a päť ráz v ležiacej polohe. Z toho vychodí, že vecne priliehavším pomenovacím základom sú slová *kreslo, ležadlo*. Voľba slova *stôl* smeruje k utvoreniu názvov s falošnou motiváciou.

Primerané pomenovacie príznaky rovnako ako základ sa vyhľadajú pomocou výpovedí z logického spektra pojmu. Napr. pri termíne *sandbag table* to môžu byť nasledujúce výpovede (predikácie):

1. náradie na pestovanie telesnej kultúry,
- 1a má podobu dosky,
2. má pieskový vankúš,
3. funkcia pieskového vankúša je podobná funkcii piesku pri abrazívnom čistení alebo opracúvaní kovov,
4. pieskový vankúš svojím pohybom rozkladá tukové vankúšiky.

Prvá výpoveď (1 a 1a) dáva podnet na voľbu pomenovacieho základu (*ležadlo, doska*), ďalšie tri na voľbu pomenovacieho príznaku. Ak sa použije 2. a 3. výpoveď, motiváciou pomenovania bude pieskový vankúš a jeho funkcia, t. j. *pieskovanie*. To vedie k zavedeniu termínu *pieskovacie ležadlo*. Vhodnou motiváciou je však aj rozklad tukových vankúšikov, čiže zbavovanie sa nadbytočného tuku. Využitie tejto motivácie smeruje k zavedeniu názvu *odtučňovacie ležadlo*.

Rovnakou operáciou, t. j. zostavením logického spektra príslušných pojmov a výberom motivácie príslušného pomenovania, ktoré ponúkajú jednotlivé výpovede, dajú sa utvoriť aj ostatné slovenské názvy ako rovnocenné s anglickými:

sit up table – ležadlo na sed – ľah/sedovo-ľahové ležadlo (efekt vo formovaní tela sa dosahuje automatickým striedaním sedu a ľahu); treba však pripustiť, že preklad *sed – ľah, sedovo-ľahový* je ťažkopádny;

leg table – zoštíhľovacie ležadlo (zoštíhľuje dolné končatiny, najmä stehná);

waist, tummy, hip table – napínacie ležadlo (napínaním precvičuje brušné svaly dolných končatín);

stretch table – *masírovacie ležadlo* (jeho funkciou je masírovanie chrbtice);

vibrator table – *vibrátorové/vibrované ležadlo* (vibrovaním zlepšuje krvný obeh).

Odporúčaným pomenovacím príznakom sú zväčša prídavné mená utvorené zo slovies príponou *-ací*, ktoré sa hojne využívajú v technickej terminológii (porov. *žací, obrábací, pletací, spriadací stroj, hnací remeň, sušiaci bubon*). Z viacslovných termínov, v ktorých sa uplatňuje uvedený typ prídavných mien, sa zjednoslovnovaním (univerbizáciou) tvoria krátke termíny nástojčivo vyžadované v praxi: *sušiaci bubon* – *sušič, sušička*. Univerbizovať sa dajú aj slovenské ekvivalenty uvedených anglických termínov: *pieskovacie ležadlo* – *pieskovačka/ pieskovadlo, masírovacie ležadlo* – *masírovač/masírovačka/masírovadlo*.

Prezentovaný postup pri ustáľovaní vhodných slovenských názvov ako ekvivalentov anglických názvov má univerzálnu platnosť. Týka sa nielen technických termínov, ale aj názvov osôb, dejov, činností atď. Dokazujú to mnohé príklady.

V programe istého medzinárodného vedeckého kolokvia, ktoré zorganizovali dve reprezentačné slovenské vedecké inštitúcie, sa neočakávane použilo slovo *chairman*. Prekvapuje to preto, že názvy prednášok, referátov, ako aj ďalšie texty programu boli uvedené po slovensky.

Na použitie anglického slova v takýchto okolnostiach nejestvuje racionálny ani komunikačný dôvod. Kto pozná priebeh vedeckých konferencií, vie, že sa členia na tematické okruhy. Každý okruh usmerňuje uznávaný odborník v danej problematike. Takýto usmerňovateľ sa nazýva *predseda*. Význam tohto slova je všeobecne známy – vie sa, že *predseda* je ten, čo niečomu predsedá, a takisto sa vie, že *predsedať* znamená „viesť schôdzku, rokovanie, diskusiu“. To, čo podľa programu mala robiť osoba pomenovaná anglickým názvom *chairman*, nebolo iné ako vedenie pracovného zasadnutia udeľovaním slova prednášateľovi, diskutujúcim a vstupovanie do rozpravy s vlastným názorom. Keďže takáto osoba má u nás od nepamäti názov *predseda*, je pochybné natískať namiesto neho cudzie slovo.

Príklady z prípravy medzinárodne záväzných noriem: v návrhu jednej normy bol pokus zaviesť termín *lag fáza*, v ďalšej norme termíny *activity on vigilance*, *prick test*.

Na prvý pohľad je jasné, že podoba *lag fáza* je iba čiastočné prispôsobenie anglického termínu *lage phase*, ktorým sa pomenúva čas plynúci od naočkovania istej látky do inej látky po zvýšenie percenta rozkladu (degradácie) najmenej na 10 % zo začiatkovej koncentrácie. V definícii sú najmenej dva podnety na utvorenie vhodného prívlastku termínu *fáza*: po 1. je to pribúdanie, rast, vzostup niečoho, po 2. je to proces pomenovaný termínom *degradácia*. Na základe týchto podnetov možno použiť prívlastky *rastový* alebo *vzostupný* a zaviesť termín *rastová fáza* alebo *vzostupná fáza*. Druhá možnosť je použiť prívlastok *degradačný*, keďže podľa definície je vhodným motivačným prvkom proces degradácie. V takom prípade sa dá zaviesť termín *degradačná fáza*.

Použitie termínov *activity on vigilance*, *prick test* si nevynucovala ani špecifická potreba, ani tzv. nepreložiteľnosť, na ktorú sa prax často odvoláva. K anglickému termínu *activity on vigilance* sa ľahko nájde celý rad slovenských ekvivalentov, napr. *aktivita v bdení*, *ruch/pohyb pri bdení*, *aktivita v ostražitosti*. Rovnako je to pri termíne *prick test*. Zodpovedajú mu slovenské ekvivalenty *skúška vpichom*, *vpichovací test*, *test vpichnutím* a i. Pravdaže, vybrať musí odborník s prihliadnutím na obsah komunikátu, na adresáta a efektívnosť komunikácie.

Nielen cudzie termíny, ale aj netermíny, t. j. slová bežnej slovennej zásoby sa dajú a majú prekladať do slovenčiny. Pri napodobňovaní amerického spôsobu života sa aj k nám prenáša zvyk povzbudzovať obecenstvo na športových podujatiach prostredníctvom skupiny pekných mladých dievčat. V americkej angličtine sa takéto dievčatá volajú *cheerleaders* (čírliders). Podľa názoru niektorých športových novinárov sa toto slovo nedá do slovenčiny preložiť, preto treba zaviesť ďalší amerikanizmus. Z logického spektra nového pojmu však vyplynulo, že vhodné domáce ekvivalenty sú neologizmy *tlieskačky*, *roztlieskavačky*, *povzbudzovačky*, prípadne aj prevzaté a už udomácnené slovo *mažoretky*.

Pri preberaní cudzích termínov je rozumné pamätať na úmeru: Čím viac prevzatí, tým viac predpokladov na vznik šumu a neistoty v komunikácii. Zapracúvanie anglických termínov do slovenských

textov so zreteľom na množstvo prípadov sotva možno kvalifikovať len ako módný výstrelok. Vzhľadom na tradíciu v budovaní slovenskej odbornej terminológie je zarážajúce, že odmietanie takéhoto postupu poukazom na nepotrebnosť mechanicky a zbytočne preberaných termínov sa pokladá len za puristickú floskulu.

Poznámky o profesionalizmoch a slangových pomenovaniach

V odbornej oblasti sa vyskytujú dve základné komunikačné situácie. Pre prvú je charakteristické používanie oficiálnych termínov, pre druhú uvoľnenie od oficiálnosti. Uvoľnenosť je príznačná pre ústnu jazykovú komunikáciu v každodennom pracovnom styku a prejavuje sa používaním skráteného variantu viacslovného termínu (*Schmidtov ďalekohľad – šmid*), uprednostňovaním neterminologického synonyma (*kardiológ – srdciar*), nekodifikovaného prevzatého termínu pred vžitým termínom (*bank – jackpot*), používaním metaforického termínu utvoreného z názvu inej pracovnej alebo záujmovej oblasti sa nájde dost' príkladov na terminologickú uvoľnenosť vo všetkých substančných kategóriách, ako sú

názvy osôb: *odborný lekár pre choroby srdca – srdciar, kardiológ, očný lekár – očiar, pľúcny lekár – pľúciar, kožný lekár – kožiar, detský lekár/detská lekárka – deckár/deckárka;*

názvy strojov, nástrojov, dopravných prostriedkov ap.: *pneumatické ubíjadlo – dusák/pechovačka, pozajzdny čistič trňov – pojčis, prebíjací stroj – chuligán, mlynčekové čerpadlo – mlynkočerpadlo, osobný vlak – osobák, nákladné auto – nákladiak;*

názvy činností: *orchestrálna skúška – orchestrálka, rozkrádanie majetku – rozkrádačka;*

názvy miesta: *premietacia sála – premietačka, predpôrodná prípravňa – vzdycháreň;*

názvy vlastností: *fyzická kondícia – fyzička/kondička;*

názvy rozličných reálií: *potvrdenie o pracovnej neschopnosti – neschopenka, zhrnutie výsledkov (tlačivo) – výsledovka atď.*

Príklady na jednotlivé kategórie ukazujú, že krátke (skrátené) varianty viacslovných termínov nemajú rovnakú štylistickú hodnotu. Pri názvoch osôb v dvojiciach *očný lekár* – *očiar* sú jednoslovné náprotivky utvorené spisovnými prostriedkami a postupmi; takto spravidla vznikajú spisovné slová hovorového rázu. Jednotlivé prípady uvedenej vzorky však treba hodnotiť osobitne. Z dvojice *kardiológ* – *srdciar* ako náprotivkov opisného termínu *odborný lekár pre choroby srdca* je domáce slovo *srdciar* neterminologický hovorový prostriedok, prevzaté slovo *kardiológ* je medzinárodný termín. V porovnaní s tým názvy *deckár*, *deckárka* sú zasa silno príznakové. Príznakovosť je daná tým, že pri tvorení názvov osôb príponou *-ár/ -iar/ -ar* bývajú odvodzovacím základom názvy vecí, nie názvy živých bytostí (porov. *oko* – *očiar*, *srdce* – *srdciar* v súbore názvov špecialistov v medicínskych odboroch).

Vo vzorke názvov strojov a nástrojov sú jednoslovné náprotivky takisto silno príznakové. Príznakovosť sa zakladá na nejasnej motivácii a výrazových prostriedkoch, ktoré nie sú všeobecne zrozumiteľné (*pneumatické ubíjadlo* – *dusák/pechovačka*), na nezreteľnom slovotvornom postupe (*pojazdný čistič trňov* – *pojčis*), na nenáležitej metaforickosti alebo expresívnosti pomenovania (*prebíjací stroj* – *chuligán*).

Pri termíne *fyzická kondícia* jednoslovné náprotivky *kondička* (odvodzovacím základom je slovo *kondícia*), *fyzička* (tu je základom adjektívum *fyzický*) sú prostriedkami športového alebo lekárskeho slangu.

Nerovnaká štylistická hodnota ukazuje na potrebu rozlišovať dve vrstvy v tejto skupine pomenovacích prostriedkov. Do prvej patria slová *očiar*, *zubár*, ktoré pre vysoký výskyt môžu niekedy posunúť viacslovné termíny smerom ku knižnosti alebo ich aj celkom vyradiť z používania. Sú to *p r o f e s i o n a l i z m y*. Druhú vrstvu tvoria neústrojne utvorené slová spravidla aj s nejasnou motiváciou, ako sú *pojčis*, *dusák*. To sú *s l a n g o v é* názvy.

Tvorením jednoslovných názvov ako náprotivkov viacslovných názvov sa utvárajú predpoklady na vznik meziodborovej homonymie. Slovo *osobák* nie je len slangovým náprotivkom dvojslovného termínu *osobný vlak*, ale aj slangovým označením osobného rekordu *športovca*, slovom *kožiar* sa v jednom vecnom okruhu môže rozumieť špecialista na kožné choroby, v ďalšom okruhu pracovník

v kožiarskom priemysle a ešte v ďalšom chrobák žijúci v koži a živiaci sa kožou.

Profesionalizmy ako ústrojne utvorené pomenovania môžu postupne prenikať a zaradiť sa medzi oficiálne termíny, slangové slová sa medzi oficiálne termíny nezaraďujú. Prekážkou je ich nespisovnosť, štylistická príznakovosť (emocionálnosť, expresívnosť), čo je v rozpore s postulovanou nociónálnosťou termínu aj s racionálnosťou a intelektuálnosťou odborného vyjadrovania. O slangových názvoch sa vyslovil názor, že sú progresívne, lebo vraj väčšina odborníkov im dáva prednosť pred oficiálnymi názvami. To však nie je celá pravda o slangových názvoch. Vysokú frekvenciu môžu mať v nezáväznom úzkom jazykovom styku medzi pracovníkmi konkrétneho laboratória, výskumného pracoviska, výrobného oddelenia atď. V písomnom odbornom texte, ale aj v ústnom prejave na vedeckých konferenciách, sympóziách odborníci používajú oficiálne termíny. Treba vziať do úvahy, že rozličné slangové pomenovania toho istého objektu sú alebo môžu byť prekážkou bezporuchového styku medzi pracoviskami s rovnakou pracovnou náplňou. Ako sa majú dohodoriť povedzme pracovníci laboratórií skúmajúci čistotu a zdravotnú neškodnosť vody, keď sa v jednom laboratóriu používa slangový názov *hokejka*, v druhom *fajka*, v ďalšom *naberák* ako pomenovanie toho istého predmetu – zahnutej sklenenej tyčinky, ktorou sa naberajú a na laboratórnom skle roztierajú kvapky vody na mikroskopovanie. Garantom bezporuchovej komunikácie sú iba oficiálne termíny, pretože len ony majú nevyhnutné integračné vlastnosti.

Terminologická kultúra a komunikatívna efektívnosť

S termínom *terminologická kultúra* sa nestretáme tak často ako s termínom *jazyková kultúra*, preto je potrebné podať jeho základnú charakteristiku. Ak vezmeme do úvahy, že odborný termín má, resp. má mať vlastnosť spisovnosti, ľahko sa dostaneme k poznatku, že terminologická kultúra je integrálnou súčasťou jazykovej kultúry. Pravda, ak sa spisovné jazykové prostriedky tradične hodnotia podľa istých kritérií (pozri s. 13), pri posudzovaní odborného

termínu k týmto kritériám ešte pristupujú kritériá čisto terminologické (pozri s. 13 – 21). Ak konkrétny termín (definícia termínu, odborný text) týmto kritériám nevyhovuje, znižuje sa jeho pomenovacia sila a v texte potom môže spôsobiť komunikačné poruchy a oslabovať efektívnosť komunikácie. Najčastejšie sa to stáva pri používaní cudzojazyčných termínov, preto neprekvapuje, že medzi citlivých a aktuálnych otázok spojených s terminologickou kultúrou stojí na poprednom mieste práve preberanie cudzojazyčných termínov.

O terminologických otázkach sa zvyčajne uvažuje v intenciách triády vzťahov terminológia a jazyk, terminológia a národ, terminológia a veda. Základná terminologická problematika vždy súvisí s národným jazykom, terminológia slúži konkrétnemu jazykovému spoločenstvu a v terminologickom výskume a aplikácii zaväzujú medzijazykové hľadisko. Pri riešení terminologických otázok zaväzujú nielen medzijazykové hľadisko – myslí sa tu na kontakty jazyka s jazykom –, ale zaväzujú aj iné ako jazykové kontakty a veľmi dôležitú úlohu zohrávajú postoje spoločensky významných nositeľov jazyka ku kontaktným javom. V súčasnosti je najfrekvencovanejším kontaktom kontakt angličtina a slovenčina, ako aj kontakt angličtina a iné jazyky.

Jazykové kontakty nie sú javom len z konca 20. storočia a nesúvisia iba s angličtinou. Jestvujú oddávna a rovnako oddávna jestvujú aj postoje nositeľov konkrétneho jazyka k nim. Uvedieme dva pozoruhodné príklady z antiky. Traduje sa, že vzdelaný rímsky cisár Tibérius sa ospravedlnil rímskym senátorom za to, že použil slovo *monopol*, t. j. grécke slovo, o ktorom predpokladal, že jeho význam nemusia poznať všetci senátori. Druhý príklad je zo slávnych listov antického filozofa Seneku, ktoré písal svojmu priateľovi Luciliovi Juniorovi. Ten sa v jednom liste Senekovi spytoval, aký je latinský ekvivalent gréckeho slova *sofizmus*, *sofizmy*. Keďže Seneka patril skôr ku kritikom sofistickej filozofie ako k jej obdivovateľom, odpovedal svojmu priateľovi takto: „Mnohí sa pokúšali dať im meno, nijaké sa však neujalo. Zrejme preto, že sme danú vec od Grékov neprijímali a bežne ju nepoužívali, mali sme odpor aj k jej pomenovaniu. Najpriliehavejší sa mi však vidí Ciceronov preklad. Nazýva ich *cavillationes*, hry so slovami“ (Seneca, 1969, s. 228).

Azda tieto príklady z antického sveta vyvolajú úsmev aj poču-dovanie, prečo sa na konci 2. tisícročia po Kr., teda v čase takmer všemohúcej techniky, vracajú k takýmto „vykopávkam“. Jestvujú na to viaceré vážne dôvody. Príklad s cisárom Tibériom jasne ukazuje, že cudziemu slovu (termínu) nemusí porozumieť ani také elitné spoločenstvo, akým je senát, nehovoriac už o ostatných „neelitných“ členoch spoločenstva. Neporozumenie významu cudzieho slova je ujma na efektívnosti komunikácie. Príklad so sofizmom zasa naznačuje, že nie je potrebné preberať všetko a ak sa už dačo má prebrať, má sa to pomenovať prostriedkami preberajúceho jazyka. Tento postulát – pomenúvanie vlastnými pomenúvacími prostriedkami – sprevádza vývin a formovanie odbornej slovnej zásoby azda vo všetkých jazykoch. Na jeho základe môžeme hovoriť o aktivite preberajúceho jazyka, o tvorivom prístupe jeho nositeľov k pomenovacím problémom a úlohám. Bez takéhoto prístupu by sa dnes nedalo hovoriť o národných terminológiách vedných odborov a iných odvetví ľudskej činnosti. Tvorivý prístup sa v dejinách slovenskej odbornej terminológie uplatňuje od začiatkov jej formovania. Nebyť takéhoto prístupu, mali by sme dnes v kresťanskej náboženskej terminológii iba slová *conscientia*, *miseriordia*, *omnipotens*, a nie *svedomie*, *milosrdenstvo*, *všemohúci*... Bez aktivity preberajúceho jazyka by sme v slovenskom anatomickom názvosloví nemali také názvy, ako sú *žila*, *klúčna kosť*, *štvorhlavý sval stehna/stehnový sval*..., ale iba latinské názvy *vena*, *clavicula*, *musculus quadriceps femoris*. Podobne by to bolo v zoológickom a botanickom názvosloví či v právnickej terminológii. Všetky tieto odbory – anatómia, zoológia, právo – sa totiž museli vyrovnávať s latinskou predlohou. Aj v ďalších terminológiách a názvosloviach je zreteľná tendencia uprednostňovať vlastné, t. j. slovenské pomenúvacie prostriedky.

Táto tendencia má hlbokú historickú perspektívu a v našej jazykovej praxi prevažovala až do konca osemdesiatych rokov nášho storočia. V nasledujúcom úseku vývinu odbornej slovnej zásoby sa však začína strácať terminologická tvorivosť, „tibériovsko-senekovské“ postoje istá časť nositeľov nášho jazyka spochybňuje, ba stávajú sa aj terčom kritiky – niekedy aj nevyberanej, ale vždy odborne nekompetentnej. Namiesto aktívnej tvorby potrebných termínov udomácňuje sa ich pasívne preberanie z cudzích jazykov. Je to dôsledok nedostačujúcej informovanosti o

jazykov. Je to dôsledok nedostačujúcej informovanosti o tvorbe termínov, o terminologickej teórii, ako aj o organizácii terminologickej práce. Doktorí používateľa slovenčiny a jej odbornej slovnej zásoby ostentatívne vyhlasujú, že si ani nevedia predstaviť preklady niektorých anglických technických výrazov do slovenčiny.

Výhrady k tvorbe termínov z domácich zdrojov sa niekedy formulujú aj vyslovene agresívne, posmešne a znevažujúco (podrobnejšie Masár, 1996, s. 338n.). Nemožno ich obísť bez povšimnutia, lebo na uvedených postojoch, t. j. na odmietaní slovenského slova a nedôvere k nemu stojí časť jazykovej praxe pri prekladaní odborných aj iných textov z angličtiny. V prekladoch sa to odzrkadľuje doslovným preberaním anglických termínov s „klasickým“ odôvodnením, že slovenčina je mladý jazyk, že je nepružná, nemá dostatočujúcu slovnú zásobu atď. Pridružuje sa k tomu aj fáma o nepreložiteľnosti anglických termínov a o nevyhnutnosti zachovať ich aj v slovenskom preklade v nezmenenej podobe. Za nepreložiteľné sa pokladali v istom článku z oblasti reklamnej terminológie termíny *client service*, *art director*, *copywriter*. Analýza kvalifikovaného terminológa však ukázala, že v danom prípade šlo o nepružnosť autora článku a pracovníkov v oblasti reklamy, nie o nepružnosť slovenčiny (pozri Horecký, 1996, s. 30n.). Z analýzy vyplynulo, že vhodným ekvivalentom angl. termínu *client service* môžu byť termíny *oddelenie pre styk s klientmi* alebo *informačné/poradenské oddelenie*, že *copywriter* je nepochybne *textár*, *art director* je *výtvarník*. Za nepreložiteľný sa pokladá pomerne široko používaný termín *public relations*. Aj tu sa terminologickým rozborom dokázalo, že nepreložiteľnosť je číra fáma a že sa prekladu vopred postavili zbytočné prekážky (pozri Masár, 1996, s. 221n.). Z preskúmaných kontextov, v ktorých sa bez uvažovania zaviedol anglický termín, vychodí, že ho z významovej aj komunikačnej stránky môžu nahradiť výrazy (termíny) *spoločenské podmienky*, *spoločenské predpoklady*, *spoločenské vzťahy*, príp. *styk s verejnosťou*.

Riešenie, ktoré vzišlo pri uvedených termínoch z ich terminologického rozboru, je dostačujúcim argumentom proti mechanickému preberaniu. Treba osobitne zdôrazniť, že slovenská teória terminológie a jazykovej kultúry sa nestavia k prevzatým termínom, najmä k internacionalizmom, zásadne odmietavo, ako sa to často tvrdí. Prízvukuje však, že nie každý anglický termín patrí medzi interna-

cionalizmy, že preberať sa má iba to, čo je nevyhnutné, a vystríha pred neopodstatnenosťou cudzích termínov v odbornom texte (A) a pred priamočiarou závislosťou slovenského prekladu od cudzojazyčnej predlohy (B).

A. Na neopodstatnenosť anglických výrazov v odborných textoch uvádzame niekoľko príkladov s komentárom.

1. Až do dosiahnutia *steady state* je však nutné pacienta starostlivo sledovať.
2. Vysadiť Celectol, ak sa objaví kožný *raš* alebo očné zmeny.
3. Navyše, ako ukážeme neskôr, kinetika *clearance* týchto aktivít sa líši.
4. Ako ukazuje obr. 16, *clearance* Anti-Xa aktivity sa trochu líšili: enoxaparín mal menšie *clearance*, a tým aj dlhší polčas eliminácie Anti-Xa aktivity.
5. Metóda sa ukázala ako menej citlivá pri červených (*red smear*) a modrých syroch než pri skúšaní iných druhov syrov.

V prvom príklade sa anglický termín *steady state* použil neodôvodnene preto, lebo slovenská lekárska terminológia pozná termín *stabilizovaný/ustálený stav*. Ten sa používa napr. v chorobopisoch, kde s ním môžu prísť do styku aj pacienti z takých vrstiev spoločnosti, kde sa ovládanie angličtiny jednoducho nepredpokladá. V takých situáciách termín *steady state* znižuje zrozumiteľnosť textu, a teda aj efektívnosť komunikácie.

Podobná situácia je aj v druhom príklade, kde ani fonetický prepis anglického termínu *rush* (= *raš*) nevychádza v ústrety bežnému prijímateľovi slovenského textu. *Rush* (*raš*) nie je totiž nič iné ako *kožná vyrážka*. Sotva jestvuje rozumný dôvod, pre ktorý by sa mal uprednostniť prevzatý termín.

V treťom a štvrtom príklade je zapracovaný v anglickej pravopisnej podobe termín *clearance*. Na rozdiel od termínu *raš* sa neprepisuje podľa výslovnosti, hoci by to bolo možné aj výhodné. Z formulácie *clearance Anti-Xa aktivity sa trochu líšili* vychodí, že je potrebný aj plurál tohto termínu. Ten sa na uvedenej anglickej pravopisnej podobe nemanifestuje, kým od foneticky prepísanej podoby *klírens* sa plurál utvorí celkom jednoducho. Z logického spektra pojmu *clearance* však možno urobiť záver, že v slovenskom odbornom texte nie je potrebné používať tento termín. Jeho logické spektrum (1. číslo, 2. spojitosť/súvislosť s plazmou, 3. ob-

jem krvnej plazmy v skúmanej látke, 4. množstvo látky vylúčenej za minútu) ponúka možnosť vytvoriť významovo priezračný termín *plazmové číslo*. Tento termín sa v slovenskej lekárskej terminológii naozaj používa.

Neodvôvodnené je zapracúvanie anglických termínov ako vysvetliviek či ekvivalentov významovo priezračných slovenských termínov. Nie je jasné, či v piatom príklade ide o ekvivalent slovenského termínu, či o vysvetlivku. Anglický výraz má totiž význam „červená škvrna“.

B. Priamočiara závislosť od cudzej predlohy sa ukazuje na takýchto príkladoch:

Appareils de protection respiratoire à adduction d'air comprimé ou à air libre a ventilation assisté avec cagoule utilisée pour les opérations de projection d'abrasifs. – Hadicový dýchací prístroj s prívodom stlačeného vzduchu alebo s ventilátorom na prívod čistého vzduchu s kuklou pre práce vo výbušnom prostredí.

V slovenskom preklade je rušivým elementom falošná syntagma *prívod čistého vzduchu s kuklou* (ukazuje to na prekladanie od slova do slova) a použitie termínu *ventilátor*. Vo francúzskom texte je totiž termín *ventilation*, t. j. *ventilácia/vetranie*, nie *ventilateur*, t. j. *ventilátor*. Vhodnejší je napr. takýto preklad: *Hadicový dýchací prístroj s kuklou a s prívodom stlačeného vzduchu alebo s ventiláciou na prívod čistého vzduchu...*

Poznámka. – Na priamočiaru závislosť poukazuje aj nevhodný slovosled (*teplotný snímač s priemerom 1, 5 mm, minerálne izolovaný* namiesto *minerálne izolovaný teplotný snímač s priemerom 1, 5 mm*), použitie nenáležitého výrazu, ktorý je spravidla doslovným prekladom (*-20° C podľa prípadu – správ. podľa okolností*) a ďalšie javy. Spomedzi nich býva sporné napr. používanie inštrumentálu na vyjadrenie pôvodcu deja, pretože v jednotlivých prípadoch to vedie až k nezrozumiteľnosti textu: *Prístroj musí obsahovať prostriedky na zistenie minimálneho výrobcom udaného prietoku vzduchu používateľom pred použitím*. Vhodnejšie: *Prístroj musí obsahovať prostriedky na zistenie minimálneho prietoku vzduchu udaného výrobcom, ktorý zistí používateľ pred použitím prístroja*.

Zanedbávanie terminologickej kultúry znižuje efektívnosť komunikácie. Stáva sa to pri styku odborníkov jedného odboru s odborníkmi iných odborov, ale najmä v komunikácii na osi odborník – širšie spoločstvo. Analýza jednotlivých príkladov má byť potvrdením platnosti tézy, že terminológia vždy súvisí s národným jazykom a slúži celému konkrétnemu národnému spoločstvu, nie iba vybraným vrstvám. V takomto spoločstve prevažná väčšina členov ovláda iba materinský jazyk, čo pri výbere pomenúvacích prostriedkov nemožno zanedbávať. Práve preto sa pri preklade odborných textov, predovšetkým textov adresovaných širšej verejnosti (sú to návody na používanie prístrojov, príbalové informácie o liekoch, normy opisujúce isté laboratórne výkony atď.), treba nadužívaniu prevzatých termínov vyhýbať. Téza J. Horeckého o substitúcii termínov pri prekladaní nestratila platnosť a ani ju nestratí, kým budú jestvovať národné jazyky a národné slovníky. Negatívne postoje niektorých členov nášho národného jazyka k slovenskej terminológii nesmú byť signálom na ústup od organizovanej terminologickej práce, ktorá má u nás takmer polstoročnú tradíciu a v nejednom odbore dokázateľne dobré výsledky. Na ich pozadí sa postoje typu *Neviem si predstaviť preklady niektorých anglických technických termínov...* nevyhnutne javia ako podceňovanie práce predchádzajúcich generácií odborníkov a domácej tradície, no aj ako nízka terminologická gramotnosť.

Desatoro terminológa

1. Slovenčina je vyspelý jazyk schopný plniť všetky úlohy moderného jazyka, teda aj pomenúvať nové pojmy.
2. Pri pomenúvaní zvládnuť aspoň minimum terminologickej teórie.
3. Mať informácie o slovotvorných možnostiach a prostriedkoch slovenského jazyka.
4. Terminologickú prácu (zvyčajne ide o prípravu terminologického slovníka) začať klasifikáciou pojmov.
5. Pred utvorením termínu a formulovaním jeho definície zostaviť logické spektrum pojmu, ktorý sa má pomenovať.
6. Brať na vedomie, že v termíne sa z logického spektra pojmu spravidla realizuje iba jedna výpoveď (predikácia) a že pomenúvanie aj fungovanie termínu v praxi je založené na tomto princípe.
7. Pri kontaktoch slovenskej terminológie s inojazyčnou terminológiou uplatniť princíp substitúcie; základná slovenská odborná terminológia jestvuje totiž vo všetkých výrobných a vedných odboroch.
8. Ak neprichodí do úvahy substitúcia, termín možno kalokovať alebo s prihliadnutím na situáciu v konkrétnej terminológii samostatne vytvoriť nový termín.
9. Principiálne odmietat' mechanické preberanie cudzích termínov, lebo negarantuje bezporuchovosť odbornej komunikácie.
10. Dôverovať komunikačnej a poznávacej hodnote slovenského termínu.

LITERATÚRA

FURDÍK, J.: Metodológia, slovotvorná motivácia a teória poznania. Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 3 – 7.

GOLOVIN, B. N. – KOBRIN, R. J.: Lingvističeskije osnovy izučenia o terminach. Moskva, Vysšaja škola 1987. 104 s.

HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 148 s.

HORECKÝ, J.: O terminológii v reklame. Kultúra slova, 30, 1996, s. 30 – 32.

MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1991. 191 s.

MASÁR, I.: Čo v srdci vrie, v ústach kypí. Kultúra slova, 30, 1996, s. 338 – 342.

MASÁR, I.: Public relations. Kultúra slova, 30, 1996, s. 221 – 223.

NOWICKI, W.: Działalność twórcza i działalność odtwórcza w pracach terminologicznych. In: Zagadnienia naukoznawstwa, zv. 14, zošit 4 (56), Warszawa, Polska Akademia Nauk 1978, s. 558 – 566.

RONDEAU, G.: Introduction à la terminologie. Montréal, Centre éducatif et culturel 1981. 227 s.

SENECA, L. A.: Výběr z listů Luciliovi. Svoboda, Praha 1969. 282 s.

Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie. Česko-slovenský terminologický časopis, 3, 1964, s. 129 – 143.

REGISTER

- abreviácia 41
 abreviatúra 41
 akronym 41
 antonymia 42
 antropomorfizácia 41
 apelativizácia 29
 aproximácia práva 9
- báza, onomaziologická 26
- častica *ne-*, záporová 33
 ~ *non-*, záporová 33
- deetymologizácia pomenovania
 17
- definícia definície 24
 ~, klasická 25
 ~ termínu 12, 23
 definiendum 24
 definiens 24
 definovanosť termínu 12
 demotivácia 41
 derivát 29
 derivatívnosť termínu 19
 determinologizácia 41
- efektívnosť komunikácie 53
 expresívnosť pomenovania,
 nenáležitá 48
- funkčnosť termínu 13
- gramotnosť, terminologická 55
- hláska *-o-*, spájacia 34
- homonymia 42
 ~, medziodborová 42
 hyponymia 42
- internacionalizácia terminológie
 39
- jav, kontaktný 50
 jednoznačnosť termínu 17
- kategória, logická 29
 ~ procesuálnosti 29
 ~ substančnosti 29
 ~ zmenšenosti 29
 ~ zväčšenosti 29
- klasifikácia pojmov 21
 kompozitum 34
 kontakt, jazykový 50
 krátkosť termínu 20
 kultúra, jazyková 50
 ~, terminologická 50
- meno 10
 ~, prídavné akostné 38
 ~ ~, kvalitatívne 38
 ~ ~, vzťahové 38
- menoslovie 10
 metaforickosť pomenovania,
 nenáležitá 48
 mnohovýznamovosť 42
 morféma *-o-*, spájacia 34
 morfémy zo slovies (*-mer*, *-vod*,
-var, *-pis*) 34
 motivovanosť, falošná 14
 ~ podobnosťou 14

- ~ termínu 13
- názov 10
- ~, slangový 49
- názvoslovie 10
- názvy činností 48
- ~ deja 31
- ~ dopravných prostriedkov 48
- ~ miesta 48
- ~ nástrojov 48
- ~ osôb 29, 30
- ~ rozličných reálií 48
- ~ strojov 48
- ~ vecí 29, 30
- ~ vlastností 29, 31
- nepreložiteľnosť termínu 52
- nomen 10
- nomenklatúra 10
- nominácia, analogická 37
- odvodenina 29
- podradenosť 42
- pojmem, druhový 22
- ~, rodový 22
- polysémia 32
- ~, kategoriálna 32, 42
- pomenovanie 11
- potrebnosť definície 26
- preberanie motivácie pomenovania 40
- ~ termínov, mechanické 53
- predikácia 33
- preložiteľnosť termínu 21
- prechýľovanie 41
- presnosť termínu 17
- priezračnosť termínu, výz-
namová 13
- princíp pars pro toto 37
- ~ per genus proximum et diffe-
rentiam specificam 25
- ~ totum pro parte 37
- principium divisionis 23
- príznačnosť, onomaziologický 26
- ~, pomenovací 26
- príznačnosť, štylistická 49
- profesionalizmus 49
- prostredie, systémové 16
- prostriedky na pomenovanie,
jednotlivé 29
- ~ ~ ~, všeobecné 29
- protikladnosť 42
- redukcia odvodzovacieho zá-
kladu 34
- rovnosť 42
- rovnosť 42
- rozbor, terminologický 43
- schéma, klasifikačná 22
- ~, stromová 23
- skracovanie termínov 41
- skratka 41
- ~, hlásková 41
- ~, slabičná 41
- slovník, terminologický 9
- slovo, zložené 34
- spektrum pojmu, logické 23
- spisovnosť termínu 13
- synonymia 42
- synonymum, kontextové 43
- systémovosť termínu 14 – 16
- štruktúra, pomenovacia 29
- ~, ~ dvojčlenná 29
- ~, slovotvorná 29

- ~ termínov 26
- ~ termínu, lineárna 28
- ~ ~, nelineárna 28
- teória terminológie 11
- termín 10, 11
- ~, internacionálny 41
- ~, jednoslovný 26, 27
- ~, medzinárodný 48
- ~, metaforický 37
- ~, metonymický 37
- ~, neodvodený 26
- ~, odvodený 28
- ~, skratkový 41
- ~, synekdochický 3
- ~, viacslovný 26, 27
- terminológia 10
- terminologizácia 4
- test, dosadzovací 25
- tvorenie termínov, bezpríponové 33
- ~ ~, predponovo-príponové 33
- ~ ~ skladaním 34
- ~ ~ z domácich zdrojov 40
- tvorivosť, terminologická 52
- typ, slovotvorný 34, 43

- ujma na efektívnosti komunikácie 51
- unifikácia terminológie 11
- univerbizácia 41
- ustálenosť termínu 13, 16
- ústrojnosť termínu 13
- viacvýznamovosť 32

- vzťah celok – časť 22
- ~ predmet – proces 22
- ~ proces – predmet procesu 22
- ~ rod – druh 22
- ~ terminológia a jazyk 50
- ~ ~ a národ 50
- ~ ~ a veda 50
- ~ veľkosť – predmet 22
- ~ vlastnosť – predmet 22
- východisko klasifikácie 23
- výpoveď 23

- základ, pomenovací 26
- zanedbávanie terminologickej kultúry 55
- zaradenosť termínu do systému 12
- zdrobňovanie 41
- zjednocovanie terminológie 11
- zjednoslovňovanie 45
- zloženina 34
- ~, hybridná 35
- ~, rekčná 34
- ~, viacprvková 35
- znak, adherentný 24
- ~, dostačujúci 18
- ~, inherentný 24
- ~, jazykový 12
- ~, nevyhnutný 18
- zovšeobecňovanie 29
- zrazenina 34
- zreteľnosť termínu, motivačná 13

